

● „Néz, csak néz a barbár isten, keze már a csűrkilincsen”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
IX. ÉVFOLYAM 1998. 14. (268.) SZÁM — JÚLIUS 25.

ára 1500 lej

EGYED EMESE

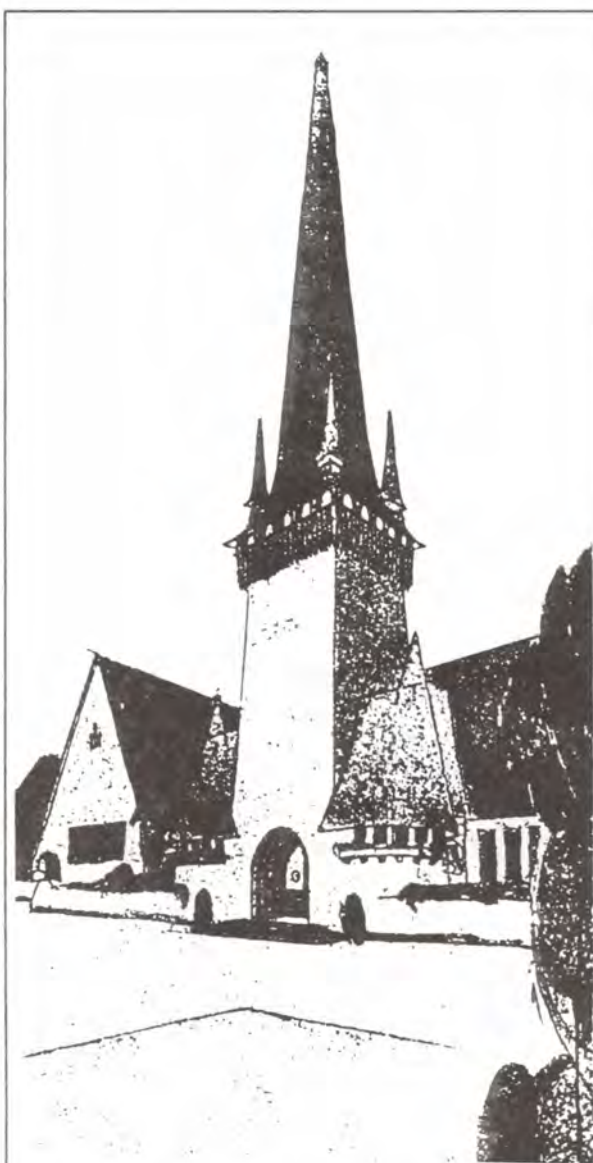
Deákság fordulása

Ilia Mihálynak

A költő meghalt, mondod.
És siratod az embert:
kihullt hát szövegéből!
Örökre eltemetted!
Megannyi jóbarátod
egyszerre árnyékká lett,
meghaltak mind egy szálig!
Új módit kell követned!
(Rossz lóra tettél volna?
Minek kérdezni váltig?
Ha mást mutat a naptár.)

Ne higgy immár szívednek:
az, aki kigondolta,
álmodta, egybefűzte —
fölösleges kacat már!
Hadd vessük gyorsan tüzre,
fojtsuk mint macskakölyket
sodró patakba: nem kell!
Meggóáltásunk az írás!
Zavar az író ember.

(A híd, amelyre léptél,
a híd sarkán a koldus,
a felleg is fölötted,
nappalaid derűje,
— elveszíthetnéd őket?
Lemondanál magadról?
Sós kútba vetnek, látod!
Kerék alá is tesznek.
De aki élni hívott,
pusztíthat s feléleszthet.)

Templomterv (Györgyi-Kós)

SZÓCS ISTVÁN

Hiedelmek hatalma

A társadalom gyakran női lény módjára viselkedik, különösen hiszékenység dolgában. Általánosan elterjedt hiedelem szerint, ha az ember őszintén és mélyen szerelmet vall, a nő rövidesen őszintén és mélyen unni kezdi a vallomást és a vallomástevőt is. Ha viszont a vallomás hazug, hamis, költött, kétértelmű, nehezen hihető, a nőt szenvedélyesen érdekelni kezdi és elhiszi, legalábbis igyekszik úgy tenni, mintha elhinné.

Amikor úgy negyvenöt évvel ezelőtt komolyabban kezdtem foglalkozni Bodor Péterrel, a Marosvásárhelyen 1820 körül épített zenélőkút tervezőjével és kivitelezőjével, már akkor lenyűgözött, hogy az emberek mennyivel szívesebben hiszik el a valótlanra kiszínezett anekdotákat, mint a valóságos adatokat; sőt, az utóbbiakat akkor sem veszik tudomásul, ha érdekesebbek, különösebbek, mint a kitalált esetek.

Például a szájhagyomány szerint Bodor Péternek, amikor pénzhamisításért halálra ítélték, az volt az utolsó kívánsága, hogy még egyszer lemelessen a kútba. Le is ment, kivett a szerkezetből egy szeget, s a kút soha többé nem muzsikált, senki sem volt képes megjavítani. A valóság ezzel szemben az, hogy ő már halálra ítélt fogolyként, a börtönből kísérettel járva ki, vezette a kút építését, kegyelemre várva. Ami meg is jött, hét évi börtön képében, s eközben hibásodott meg a kút szerkezete. Ő pedig később — *kijavítani nem volt hajlandó*, a tiszteletdíj elmaradása miatt; végleg pedig tíz évvel később ment tönkre a kút szerkezete; ugyanazon éjjel, amikor őt második letartóztatása és elítéltetése után a börtönbe kísérik, egy hóvihar ledönti a zenélő szerkezetet tartalmazó kupolát.

Ugyanilyen vénasszonyos anekdota az is, hogy a pénzhamisító készüléket a küszöbe alá helyezte el, s valahányszor rálépett valaki a küszöbre, az mindig nyomtatott egy bankót, még akkor is, amikor a rendőrök letartóztatása végett jártak nála. Kővári Lászlónál, a kor történetírójánál, azaz mesélőjénél ez úgy jelenik meg, hogy "egy tapintással papírt, egy másikkal abból bankót teremtettem" (miből?), holott Kővárinak csak egy pár óra kocsikázásba került volna, hogy akár magánál a tettesnél tájékozódjék a szamosújvári börtönben, vagy a rabot kísérő bűnleírásban. A valóságban ugyanis ezt a pénz-sajtot nem is ő készítette (ezt, hangsúlyo-

>>>>> folytatás a 2., 3. oldalon

- Bögözi Kádár János versei
- Mátyás B. Ferenc: Rideg marha; Makkai Bence: A nagy Org
- Mikó András: A nyelv mint világtapasztalat
- Murádin Jenő: Barabás Miklós Nagyszebenben
- Sümegi György: Kós Károly művésztelep-programja 1909-ből
- Molnár Bodrogi Enikő: Üdv, remény (150 éves a finn himnusz)
- SERÉNY MÚMIA

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

14

-3

MAKKAI BENCE

A nagy Org

Ha ott akkor, azon a hideg és nyirkos udvaron, ha akkor véletlenül nem jövök rá, fogalmam sem lenne arról, hogy hosszú ideig csak úgy vaktában keresgéltem Orgot. S bár véletlenül jöttem rá, bármennyire logikátlanak meg abszurdnak tűnjék most, semmi sem lehet, semmi sem lehetett véletlen. Bár a történetek után egészen másképpen látom az egész helyzetet, még most sem tudnám megmagyarázni, hogy milyen kritériumokra való tekintettel állítottam össze útvonalaimat. Mindenesetre akkor úgy éreztem, munkám tudományos alapokon nyugszik, és meg voltam győződve nyomozásaim logikus, átlátható, következetes, de főleg sikeres mivolta felől. Hosszú napokat töltöttem valószínűségi számításokkal, Gauss-függvényekkel bajlódtem, és beszereztem egy részletes térképet is, melyen nemcsak a terekkel összecsomózott utcák hálózata rajzolódott ki, hanem piros háromszögekkel tüntette fel a hivatalos intézményeket meg az egyéb fontos és kevésbé fontos középületeket. Sorra jártam a negyedeket, rendszeresen kipipálva az átfésült utcákat, tereket és negyedeket. Térképem lassan feketedett a bejárt területeket jelző sáfrányos alatti bizalmatlanná váltam a kutatás alapjait adó kritériumok tudományos értékét illetően. Újra nekigyürköttem a számoktól túlcorduló papírhalmaznak, de a saját hibáim lehetőségében megkapaszkodó reménység csekélynek bizonyult. A megismételt és az előző, már százszor és ezerszer ellenőrzött eredményekkel egybevetett számítások helyességéhez nem férhetett kétség, de a számokba és a függvényekbe zárt keresés rejtélye nem engedett.

A makacs sikertelenség, a számításaimban rejlő hibák lehetősége és a tudományos eljárás helyességében való kételkedés a magamból való kiábrándultságba, elviselhetetlen kétségbeesésbe hajszolt. Össze-vissza járkáltam a városban, abban a hitben, hogy félrevezetett a megbízható térkép, és hogy kell lennie valahol még egy új utcának, még egy új térnek, amit a térkép készítői elfelejtettek bejelölni. De nem volt ilyen. Hiábavalóan tanácskoztam tapasztalt taxisokkal és buszsofőrökkel, egyikük sem tudott felvilágosítást adni. Egy adott pillanatban elmosódtak a célok: hol Orgot, hol pedig nem létező tereket és utcákat kerestem, hol pedig csak céltalanul tévelyegtem a városban. Önkéntelenül is módszert változtattam: kiszolgáltattam maga a véletlenszerűen megválasztott útvonalak szeszélyeinek. Engem is meglepett, hogy mennyire meglepetésszerűen csapongtam erre-arra. Nem tudom, hogy hirtelen elhatározásoktól hajszolva hányszor jártam át szélteben-hosszában a vá-

rost, de a sok egymást követő, látszólag véletlen nyomán kialakult helyzet új lendülettel töltött föl.

Nekivágtam ismét a városnak, égtem a találkozásunkba és a találkozásunk gyümölcseibe vetett hittől, lángoltam a frissen megélt ézéseimért, amelyek — akkor még úgy éreztem — valósággal át-lényegítik, mintegy megtisztítva szellemünket. Utcasarkon leskelődtem utána, buszmegállóknál figyeltem a türelmetlenül topogó lábakat, a rosszul leplezett ideges gesztusokat, és szüntelenül vágytam arra, hogy valamelyik várakozó tekintetben végre rátaláljak, végre egymásracsillan a cinkosok összetéveszthetetlen pillantása. Bankok meg mindenféle hivatalos intézmények, gyárak, képcsarnokok, iskolák és játszótérek, szerkesztőségek, piacterek, áruházak és színházak körül csavarogtam napokon keresztül, villogó fényreklámok alatt lófráltam, összevillamosítottam a város összes vonalát, abban a reményben, hogy majd csak felszáll valamelyik megálló-nál.

A kocsmákra ereszkedő lassuló zajtól elnehezedett kapuszárnyak valószínűleg sebességgel tárultak fel: könyvtárakba zárt könyvek lapjai közt, nyilvánosházak ágyainak kéjes süppedésében, rulettasztalok kábító pörgésében, tébolydák, kórházak émelyítő fehérjében próbáltam szerencsét, de semmi nyomra nem bukkantam. Az öregek háza lakóinak mormolását hallgattam, segítségnyújtóhoz nyújtottam be különféle folyadékokat, úrlapokat töltöttem ki a rendőrségen, bögyös hivatalnokcskáknak kiszolgáltattam, kaszányák előtt strázsáló kiskatonák türelmét tettem próbára. Állomásokon az utasok eldobott cigarettacsikkjeinek utolsó füstjében rajzolódott ki egy-egy halvány fonál, melybe úgy véltem, érdemes kapaszkodni. Vonatra ültem én is, hajóra, repülőre szálltam, messzi országokba, városokba jutottam: kövek kopogásának, falak árnyékának, sikátorok szorításának, templomok orgonáinak, a forgalom zúgásából kiszűrődő hangoknak, mindegyre csak hangok és hangok, ismeretlen és ismerős hangok árulására vártam. A fáradatlan kavarodás zaja elkábított, az eredménytelen kutatás kilátástalansága az utcára vetett. Lázadnom kellett valami vagy valaki ellen, holott inkább magamba kellett volna fordulnom, szellemem forrongott a körülmények ellen, pedig csak egy csendes sarokra lett volna szükségem. Nekibuzdult tüntetőkhöz verődtem, transzparenseket lobogtató menetekhez csatlakoztam, megvadult karok lendülete karom lendületévé is lett. Elnyeltem a jelszavak ahhoz, hogy az utca végén émszétlenül okádjának ki a keresztutca feltörekvő új jelszavak elé. Ezek is maguk alá gyűrtek, bár teljesen magukévá tenni nem tudtak. Megelégedve a kiszolgálást és a kiszolgáltatottsá-

got, jelszavakat találtam ki, melyeket mások követtek. Forrongást szítottam, a megfoghatatlan, a láthatatlan Org zsarnoksága ellen lázítottam az asszonyok öleléséből és lebuja füstjéből kikészülő csöcseléket. Tűzfalakra és emelvényekre írtam nevemet, vezérkedtem, szónokoltam, és valódi arcokra faragtam a kezem egyetlen érintéséért felajzott tömeg elmosott arcát. Hangoskodtam és nagyké-pűsködtem, a kiszámíthatatlanra is játszottam, de a vezért, a szónokot imádó tömegben, a lelkesedéstől kiizzadt tenyerek érintésétől, idegen ajkak szenvedélyes melegtől ellankadt testemben megfeszült idegszálaim mindvégig ott lapultak a találkozás megnyugtató hűvösében. Szavak szárnyára bízam szerencsém, újsághirdetésektől kezdve drámaírásig mindent kipróbáltam. Naplót vezettem, amelyben a legapróbb eseményig mindent lejegyeztem, szalagra rögzítettem hirtelen támadt gondolataimat, mindennap újraolvastam és újrachallgattam az egyre gyarapodó anyagot, de az elmúlt énnemmel való szembesülésem semmire sem vitt. Nem bíztam sem magamban, sem dokumentumaimban: elégettem naplóimat és szalagjaimat, és mégis, egyre kevésbé szerettem volna kiszállni a múlt elragadó örületéből.

Vonzott ez a lehetetlen helyzet, valósággal örömet leltam az értelmetlenségeknek ebben az orgiasztikus kavarodásában. De a csendben elülő áradat észrevétlenül visszafogott. Öregek táblája alatt kivénhedett padok számolatlanul ontották magukból a várakozás óráit, a kocka pörgéséről meg a lépésekről, a különféle megoldásra váró helyzetekről folyó viták pedig kiszívták időérzékemet. De a világos és sötét korongok között otthon voltam, egy röpke pillanatig talán azt is éreztem, hogy itt van Org, ezek között a semmittevő, bájos öregek között, a táblában, meg a parkot körülölelő tuják kesernyés illatában. Jól éreztem magam, és ezt a jóleső érzést még az is tetézte, hogy semmiképp sem tudtam egyetlen játszmát sem elveszíteni. A korongok vén róka csodálkozva ingatták a fejüket, hogy miként lehet az, hogy egyikük sem volt képes velem szemben még egy vonalra sem. A tétlenség tenyerébe hullottam, behálózott a lézengés kényszere. A napok észrevétlen hosszabbodni kezdtek: kezdetben csak pár perccel, órával, de egy idő után már hét hajnali számoltam össze egy nap. Ott maradtam a tábla mellett, és az apámtól kapott karórámat elcsereéltem egy csomag cigarettára. Végül különös elégedettséggel nyugtáztam, hogy örökre leragadok a partik során elillanó konyak-illatba kábult foghíjas agastyánok mellett. És mégis, valahol a lelkem mélyén nyugtalanul mocorgott egy hangtalan én, amely küzdött a feledés ellen, és amely tehetetlen volt azzal szemben, hogy az Org személyéről alkotott csodálatos kép a háttérbe szoruljon. A

találkozásunkba vetett hitemet kezdte a kételkedés rozsdája. Egy sarga ősi napon viszont harsogó zendülésként tört fel a mélyből az a félelmetes felismerés, hogy akár örökre elveszíthetem a társamat. Rettegtem a máttól, rettegtem önmagamtól. Leírhatatlan állapotban lehettem, zörögtek a csontjaim. A szembejövő furcsálló szemek összefolytak a szőlásra nyíló ajkakkal. Köszönés helyett szerettem volna nekikszégezni: — Beszéljünk hát a nagy Orgról, de egy halk szervusz után már csak a focira, a befőzésre, a gyereknevelésre meg a ruházkodásra futotta szavaimból. Összezavarodva próbáltam felidézni valami konkrétumot Orggal kapcsolatban, de mindössze csak egy üres név visszhangzott a tudatomban. Ebben a medertelen érzés-és gondolat-folyamban nem tudtam eldönteni: valóban létezik-e Org vagy sem.

Nemcsak azt kellett tisztáznom magammal szemben, hogy kicsoda vagy esetleg kicsoda Org, hanem hogy egyáltalán hiszek-e létezésében, sőt, oda jutottam, hogy megkérdeztem magam: van-e valami értelme annak, hogy higgyek létezésében? Vagy egyszerűen egy lidérces álomkép foglyaként hosszú évtizedeken keresztül egy hiú ábránd táncoltatott a végkimerültségig? Külső segítségben kezdtem reménykedni, egy felsőbb erőben, amely mint deus ex machina közbelép és egy mestervágással megszünteti az éjszakák és nappalok végtelen városaiban való bolyongásaimat. Mindenki egy fényes aurától övezett angyalt láttam közelni, az Úr küldöttét, de a szembejövő csak mosolyogtak, ingatták a fejüket, puha ágyakba fektettek, meleg takarókkal övtak a hidegtől, és ha fáztam, forralt borral kínáltak, ha melegem volt, sörrel itattak, és elhívtak löversenyre, és megették velem maradék vacsorájukat. Fordult a kocka: ők beszélgettek el velem, hátha sikerül valamivel többet megtudniuk rólam, felfedniük kilétemet, származásomat, de a pálinkával felöntött langyos teák illatában csak Org szelleme és a Fennvaló örökkön késő küldötteinek ragyogóan fehér leple lengte körül a piros műanyag abrosszal fedett konyhaasztalokat. Terítékek ezüstös koccanásában, húslevesek csillogó sárgállásában, mély pincék sötétjét felhozó borokban véltem felfedezni Orgot, de minden egyes hang, minden egyes szín és minden egyes íz csak távolabb vitt tőle.

A labirintus bezárult, és a Minotaurusz házából, amely immár az Orgot kereső bomlott agy háza lett, nem volt menekvés. Fogoly voltam, a feledés útvesztőjének a foglya. Eltértem, de mindenki kedvesen marasztalt, és továbbra is sóval és kenyérral vártak, megosztották velem házukat, ágyukat és asszonyukat. Ebben a világban minden szökési kísérletem eleve kudarcra ítéltetett. Mindenütt ugyanaz a kép fogadott, mintha újból és újból ugyanabba az utcába

léptem volna. És elképzeltem, amint ezek a kedves emberek sötét szertartásokkal áldoznak a labirintus láthatatlan urának, és elborzadtam. Konkrétumokat kerestem, vonatkoztatási pontokat, valami valóságosat, bármilyen szörnyűség is, de legalább valóságos legyen. Csupán messziről derengett fel egy kedves női alak, egy mosolygó gyermeki arc, de éreztem, a pipacsok hamisan pirosnak, és minden egyes szálban ott rejlik a cinizmus nagy seggberúgása. Megismertem a félelmet, a legigazibb és legesőbb félelmet, a minden félelmet nélkülöző félelmet. Menekülni, menekülni — ez volt összeszűkült agyam egyetlen szavakká formált gondolata. Kusza érzések kavaládájában menekültem a rámtörő ellenséges erők elől. Hidak boltíve, vasúti töltések talpfái nyújtottak ideig-óráig menedéket az önmagamra zárt menekülés elől. De itt sem pihenhettem sokáig, mert megtaláltak, bárhol is húzódtam meg. Org az üldözés és menekülés, a rabság és a szökés gondolatává lett.

Kimerülten roskadtam le a város lakatlan fellegvárába vezető lépcsők tetején. Mulasztásaim tükrében úgy festett, minden lezárul ebben a végén nem érő rohanásban. Szerettem volna egy kicsit lepiheni, lábaimat bemártani egy hűvös folyóba, elnyúlni a napsütésben és beszívni az árvíz után lehúzódozó iszapos víz illatát. Lábaim észrevétlenül nyúltak meg, és amikor elérték az alatt elfolyó csatorna tükre, eleredt az eső. Apró és tiszta cseppek estek alá a ragyogóan kék égből, csak valahol messze keleten lehetett valami fátyolfelhőket látni. Csodálatos, mesébe illő cseppek voltak, olyannyira átlátszóak, hogy már szinte vakítottak. Az eső leverte a kora délutáni napsütésben kavargó port, az ég kitisztult, egészen messze el lehetett látni, és egy adott pillanatban a messzeségben tisztán kivehetővé vált a tenger. Annyira különös volt az egész, annyira lekötötte a figyelmemet ez a különös égi jelenség, hogy arra eszméltem, a nap már lebukott a távoli dombok mögé, és a városra apránként ráhull az esti hús. Az alkony lassan éjszakába váltott, és a csillagos ég még mindig ugyanolyan apró szemeket eregetett alá.

Az ámulat két nap híján hat héten keresztül tartott. Az eső nem állt el, ugyanolyan tiszta víz hullott alá az égből, a tenger meg eljött hozzám, egészen a fellegvár aljáig, és a hullámok, amelyek ugyanolyan csillogóan tiszták voltak, mint az esőcseppek, lábfejemre, térdemre vetették tajtékukat. Ekkor elállt az eső, és a tenger visszahúzódozott. Miután a nap porrá szárította a víz után maradt hordalékot, a lábam alatt elfekvő városkába visszatért az élet.

És mégis, kálváriám ott folytatódott, ahol abbamaradt. A fellegvár felől közeledő láрма üldözőim zaja volt. — Ott ül a lépcsők tetején, fogjuk meg! — üvöltötték szinte ujongva. Újra a sarkomban voltak,

éppen csak egy röpke pihenőt hagytak, hogy aztán a hajsza még izgalmasabb legyen.

Ismét menekültem, ismét rohantam. Sikátorokon keresztül, apró szökőkutakkal díszített tereken, szűk udvarokon, kapukon és járatokon, amíg el nem értem egy irdatlan nagy épület legmélyén meghúzódozó udvarig, melynek falai még nyirkosak voltak az árvízről. Az udvar közepén egy apró házacska állt, amelynek egyetlen szobája volt.

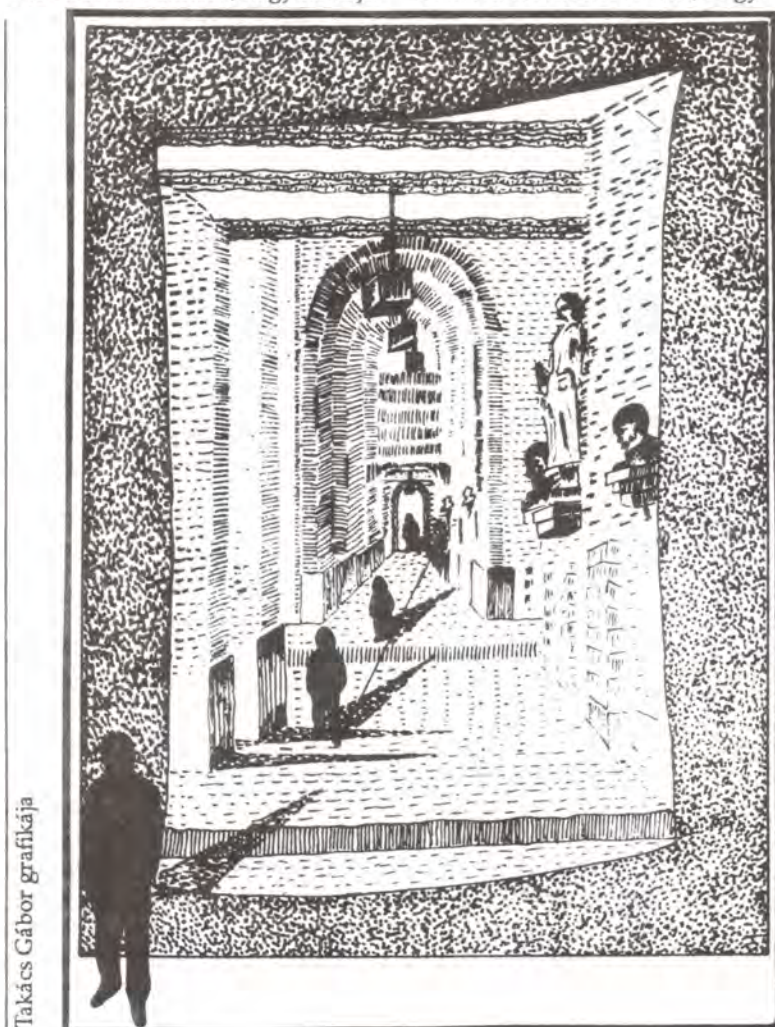
Egy pillanatra megtorpantam. Megfeszült idegszálakkal álltam az ajtóval szemben. Lehunytam a szemem. Egy pillanatnyi habozás, egy pillanatnyi bizonytalanság lett úrrá rajtam. Innen nincs kiút, ide csak bejönni lehetett, kimenni már nem. Mögöttem üldözőim csörtettek, elöttem egy ajtó volt. Végül is nem tudom, miért álltam meg ott, miért tétováztam, hiszen az egyedüli lehetőségem ez az ajtó volt. Nem fordulhattam szembe azokkal, akik idekergettek. Csak le kellett volna nyomnom a kilincset. Persze nem volt honnan tudnom, hogy hova ju-

amit a legszigorúbb bíróság esetleg bűnnek találhatna. Nem éreztem magam vétkesnek, hiszen semmit sem tettem Org keresésén kívül. A váratlan felismerés lebélyegett: Org... Igen, Org... És megelevenedtek bennem azok a helyek, ahol életem során Orgot kerestem. Megelevenedett mindaz, ami az utamon kísért. Felpezsdültek a hangok, az illatok és az ízek, amelyek holtpontjaimból kilendítve erőt adtak és tovább hajtottak. Minden összesűrűsödött ebben az egyetlen pillanatban, ismét előkerültek az ellopott színek. Igen, talán ezt kellett volna tennem a letelepedés előtt, hogy így egyből rátaláltam volna. Úgy éreztem, mint amikor nem várt feloldás adatik meg el nem követett bűneinkre, amelyekért más-különbösen véresen kéne lakolnunk. Körülöttem minden lüktetett. A kicsi udvar felébredt, és éreztem magamon a kövek hűvös leheletét, a repedésekbe beivódott tengervíz enyhe penészszagát, a finom légmozgást, amelynek néha sikerült egy kis friss levegőt hoznia a folyó felől. Az udvar körbeölelt, és gyer-

metlenségemben, a zaj mögöttem egyre közeledett. Nem mertem már hinni a találkozásban, hiszen ott, fenn a lépcsők tetején, beléfaradva a kilátástalanságba és a menekülésbe, végleg lemondtam Orgról. Méltatlannak tartottam magam erre a nem várt találkozásra. Elképzeltem, amint végre szemtől szembe állok csillogó nagyságával, és gyávának és semmirekellőnek éreztem magam. Ugyanakkor valami azt súgta, hogy ha most sem élek a lehetőséggel, soha többé nem fog adódni ilyen alkalom. Rövid volt az idő, cselekednem kellett, már csak lépések választanak el üldözőimtől. És ekkor eszembe jutott a csodálatos eső, az árvíz, a tenger által körülölelt szigetem, a városka feltámadása. Ha egyáltalán létezett Org, akkor most halott.

Nem tudom, mennyi ideig álltam ott az ajtóval szemben, de amikor ismét az emlékekből kiszabadulva a jelen ismét a tenyerére vettem, üldözőim zaja már nem hallatszott többé, a túlsó udvarból csupán egy kerek kút tengelyének a csikorgása, meg friss vízcsobogás szűrődött át. Sarkonfordultam és eljöttem onnan. A szűk és hideg falak visszavonhatatlanul nyeltek el cipőm távolodó koppanásait. Eljöttem abból a városból, abból az országból, és letelepedtem az Égei-tenger egyik apró szigetén, egy halászfaluban, ahol egy fiatal orgazda adott nekem szállást. A szigeten mindig meleg volt. Ott az ajtó előtt, azon a nyirkos és hideg udvaron mindenre rájöttem, ott mindent megtudtam. Erre a jelle vártam, erre a jelle kellett egész életemen keresztül várnom. Soha többé nem kerestem Orgot, soha nem kívántam többé őt látni.

Az öreg, aki hosszú évtizedekkel ezelőtt ezeket nekem egyszer elmesélte, soha többé ki nem tette arról a szigetről a lábát. Napsütéses napokon kiült a partra a fonott nádval fedett kocsmába, ahol egy kupica rozspálínkával a kezében, hosszú szárú vízipipával a szájában naphosszat hallgatott. Én voltam az utolsó, akinek még elmesélte élete történetét. A rozspálínkával a pipa füstjével keveredő kellemes illata észrevétlenül bódította el a parton ülőket, mint az ambrózia-nektár az isteneket. És ők nem tudták, hogy Org szelleme lengi körül őket, a hullámok pedig megpecsételik az Orggal kötött szövetségüket. És lassan ők is a zsarnok igájába kerülnek, egyszer majd ők is szétszélednek a világban, hogy megkeressék őt. Ezt a kálváriát én is végigéltem, éppen úgy, ahogy az öreg elmesélte. Én is mindent megtudtam ott az ajtó előtt, azon a hideg és nyirkos udvaron. Azóta én is, épp úgy, ahogy az öreg, mindent elfelejtettem. Viszont olyankor, amikor beköszönt az esős évszak, és házam minden sarka, a száradni kiterített hálók, a nádfonat a kocsmatején megtelik egy mindent átható hűvös nyirkossággal, akkor tudom, hogy valaha mindentudó voltam.

Takács Gábor grafikája

tok azon az ajtón keresztül. Lehet, hogy egy titkos járatot takar, amely a szabadulást jelenti, de az is lehet, hogy nem. Lehet, hogy úzött vad vagyok csupán, aki hajtóí elől hóhérrai karjába rohan. Láttam magam előtt, amint benn egy zugtörvényszék ül, és mihelyt belépek, kimondják rám a megfélebbezhetetlen ítéletet. Nincs féltékenységek. Gyorsan számot vettem magammal: egy pillanatra visszagondoltam mindenre, amit valaha az életemben elkövettem, a legártatlannabb csínyre, a legkisebb hibára,

mekké lettem, aki óvó karok közt elpilledve szopja anyja édes tejét. Igen, Org, a várvavárt találkozás, a mindent megoldó találkozás. Mint ha állt volna mögöttem valaki, egy ismerős, aki kedves szóval biztat, hogy lépjek be, ne tétovázzak, de nyakam begörccsölt, nem tudok hátrafordulni. Le kellett hunynom a szemem, várnom kellett, mert éreztem, hogy összeroskadok ez alatt a nyomás alatt. Org, miért vártál magadra ennyit?

Kiűtött a verejték, és lassan ocsúdni kezdtem. Remegtem türel-

MÁTYÁS B. FERENC

Rideg marha

(egy sorsátlag prózai kimerevítése)

Mondják:

az aluljárók kelések a város testén;
a bűn és a tébécé bugyrai,
a tömegközlekedés megannyi lüktető szíve;
várostervezési góc-csodák.

Mondják: szeretem.

Mondják: nem szeretem.

Csak arról hallgatnak, hogy élnek ott emberek is,
a társadalom rideg marháit

Apránként elapadt a késő délutáni csúcsforgalom. A metrókijáraton egyre ritkább csoportokban bukkantak fel az emberek, mintha múltó rosszullétében öklendezne még egyet-egyet a föld feltúrt, zaklatott gyomra, s ahogyan halak a levonuló árral, a zsebesek is tovasodródtak az aluljáró öbléből az ébredező éjszakai élet hullámozásában.

Ötkukás Simi hozzáfoghatott a betakarításhoz.

Hiába tapasztalta, hogy az aluljáró összképébe oly természetesen illeszkedik a szemétként kajtató hajléktalan látványa, mint nádassal övezett sík vízhatra a szelőlgyűrte fehér hullám-fodor, Simi berzenkedett a szemtanúktól. Az aluljáró forgalmát — véleménye szerint: szükségleteiken felül fogyasztó emberek adták, azok, akikben az ő maga, egyszemélyes módján is ébren kellett tartsa az értéktartó lét szépségébe vetett hitet ahhoz, hogy aztán hulladékaikon sorstársaival együtt eltengődhessen. Felvetni önmaga példázatán keresztül a társadalmi leszakadás lehetőségét, egyet jelentett volna hozzájárulnia az aluljáró túlnépesedésének felgyorsításához. Ehhez pedig, mint képesített, egykori közkazdász, nem csak lelke, de esze szerint sem járulhatott hozzá.

Így hát kívárta azt a kedvező pillanatot, amikor biztos lehetett abban, hogy senki nem látja, amint oldalasan állva, bal kezében tartott szatyorjával is fedezve jobb kezét, belenyúlhatott a sárga szemetes edénybe. Sikló nem csusszan könnyedebben a kusza vízávezéltet rengetegében, mint ahogyan ő hatolt át a kuka vegyestartalmán érzékeny, szinte látó ujjával. Papír nem sercent, műanyag pohár sem recscent, miközben kitapintotta egy bőrtárca puha testét. Következő mozdulata is csak olybá tűnhetett az esetleges szemlélőnek, mintha vállával próbálna enyhíteni nyakszirtje viszketésén, és zsákmányát máris a szatyrába pottyantotta. Aztán megismételte fondorlatos munkáját a másik három kukájánál is, de semmi használhatót nem talált.

— Hm... — gondolta, miközben a vacska felé ballagott. — A zsebesek talán — morfondírozott lehangoltan — már maguk kézbesítik vissza az ellopott iratokat, hogy a jutalommal egészíthessék ki soványodó zsákmányukat... Szívében kísértetni kezdett a feledettnek hitt kenyérféltés réme.

Szatyorját mindig a bal kezében hordta. Sorsvonala mentén durva kergét dörzsölt a műanyag fül, ahogyan szorgos mesterember tenyerét büttyöklik tele a hasznos szerszámok. Néha derült is rajta. Hogy bőrkeményedést okozhat a munka hiánya.

Jobb tenyere puha maradt. Sima és fényes. Mint korábban volt; szinte nőies. Vigyázott is rá, hogy el ne durvuljon. Sőt, tapintóérzéke egyre finomodott, mint világtalannak a hallása. A Simi utónevet ezért kapta.

Ahogy csigák csápon ülő szemükkel, ő látni tudott ujjával, amikor benyúlt a csurig telt kukákba. Soha nem kellett belehajolnia a szennyes tartályokba, belelegeznie az ártó vegyszertartályokat is ahhoz, hogy élelemhez juthasson. A zsebtolvajok gyakran ugratták is kivételes végtagjáért, de Simi sejtette, hogy valójában irigység s a szívükben titkolt csodálattal, e kettős érzésből eredő zavarában vetemedtek élcelődni a rovására. A zsebesek királya lehetett volna isten-adománya-természetes szerszámával: a jobb kezével! Ám ezt későbbre tartogatta, ahogyan bárki tervezne, álmodozna.

Tény, hogy csak ballal cipelte egyetlen szatyorban elférő mindenét. Zsibbadásig. Vagy amíg kellett. A másik kezére úgy vigyázott, mintha Stradivari remekelte volna.

A nehéz fémajtót is a bal kezével feszítette ki. Csikorgása felerősödött az aluljáró falai között, s egy pillanatra mindenki odanézett. Ötkukás Simi nem mozdult. Szerette ezt a pillanatot. Büszke volt "állandó" lakhelyére, az egykori transzformátor fülkére, melyet régesrég kibebeleztek a színesfém-nepperk. Ajtaján még látszott a felirat, hogy **MAGASFESZÜLTÉG!** s alatta egy lecsapni kész, vörös, elektromos istennyila — vészjelzés, mely eddig sikeresen visszariasztotta a butikosokat.

Az ajtórésen át láthatta — akinek szeme volt hozzá —, amint a mennyezet alatti tágas kábelnyílásból átlósan, mint holmi üveg gerenda, öblös fénynyaláb nyúlik át a téglalakú fülkén, nekiütközik a szemközti vakolatlan falnak, ott szétfröccsen és ködszerű világosságot szítál derékmagasságból a lomtanitásban származó rongyos ágybetétre, mi majd felét elfoglalta a belterületnek. Három hullámpapír lemez bútorozta még Simi otthonát, melyeket lepedő, takaró, asztal gyanánt használt, na és az egyetlen megmaradt kábeltartó kampó, amire az üveg-törött, keretezett családi fotót akasztotta fel minden este. Napközben azt is szatyorjában hordozta, mintha halványuló érzeit próbálná melegen tartani gyermekei képmásának szakadatlan testközelségével.

Borostás állat is baljával vakarta meg, mintha csak viszketésén enyhíteni állt volna meg vacska ajtajában. Igyekezett minél hosszabbra nyújtani a pillanatot.

Körülötte már sűrűsödött az októberi korasötétség. Bezárt az újságos is. A hor-

golt vesekőtöt árusító öregasszony még kínálta ugyan silány áruját, némán, mozdulatlanul, mintha kéregetne, de ócska férfibakancsait meg-megemelte már, hogy egész napos állingálásban duzzadt lába amúgy is fonnyadt izmait bejárassa. Csak a telefonfülkék körül élénkült meg az élet. Ötkukás Siminek indítóbokszokban toporzékoló, szügyüket tüskével ajzott musztángok jutottak eszébe a telefonkagylókba csicsergő, pompás lányokról. Mert Ötkukás Simi látott rodeót. Járt Amerikában, járt másutt is a nagyvilágban, amikor még Kovács Jánosként élt. Eleinte mesélt is utazásairól alkalmi társainak. Persze senki sem hitte egyetlen szavát sem. Az aluljáróban hallgattak vagy hazudtak valamennyien. Még nevet is újat kaptak. Pontosát, jellemzőt aszerint, ahogyan boldogulni tudtak.

Ötkukás Siminek (Kovács János munkakereséssel vesztegetett éveit után) megkönnyebbülést hozott az aluljáró. És örömet, hogy többé nem kell felelősné éreznie magát azért, amiért felelősséget már nem vállalhatott: családja minden napjaiért. Helyettesét-utódját az asztalfőn ismerte; bízhatott benne; mellette biztosan tovább tanulhattak gyermekei... A kenyértörés után ide utazott a fővárosba, hogy tömegében elrejtse a megkönnyebbülés szégyenteljes örömet. Múltjából csak a jobb keze ápoltságát őrizte, s néha — megfeledezve magáról — a történetek okait találgatta. *Nem, nem az óvált-ságáért* — tiltakozott volna, ha szemére vetik —; *a történelem nem az áldozatok története, hanem a győztesek felelősségének bűnlajstroma* — mondta volna. De hát gondolataira sem volt már szüksége... Azokra legkevésbé.

Jobb kezének annál inkább a hasznát vette; hogy tapintással meg tudta különböztetni az iratokat az utcai büféáruk egyes papír-mocsadékától. Nem borította ki, nem hanyta szét a kukák tartalmát, mint mások, akiket elkergettek a mindenütt felbukkanó, seprűk helyett büntetőszámla-tömbökkel felszerelt közalkalmazottak. Őt megtűrték. Ő egyszemélyes mértékben a társadalom mosatlanát mosogatta, mikor a szemétkből kiszemelt iratokat — többnyire az irattárcákkal együtt — elvitte a rajtuk olvasható címekre, lelkiismeretesen, ahogyan utolsó alkalmi munkáját végezte postai kézbesítőként, ameddig ki nem selejtezték onnan is a mindennapi kenyérharcból; kora miatt; ötvennégy évesen...

Olykor több utat is megtett naponta, mégsem lankadt a kedve. Néha meg is verték, amiért nem tudott számot adni az iratok mellől hiányzó pénzről. De Ötkukás Simi békésen viselte sorsát. Tudta, egyszer mindenki sor kerülhet, hogy a másik oldalon találja magát.

Ő az aluljáró legjobb szemetes kukáit mondhatta magának: négyet a metrólejárathoz, egyet a lángossütő mellett. Ez utóbbit többnyire átengedte kevésbé szerencsés hajléktalanoknak, akikből még nem vett ki a táplálkozás iránti kizáró-

lagos vágy. A zsebtolvajok pedig, még pisálkáló lelkiismeretük sugallatára, minden portya után Simi kukába dobták a számukra haszontalan iratokat, talán hogy enyhíthessenek valamelyest a kizsebeltek veszteségein. S bár a rendőrségen kétes derűvel fogadták, ha a lebukottak felhozták, miként igyekeztek (Simin keresztül) előre megfontolt szándékkal az okozott káron erkölcsileg mérsékelni, Simi mégis bízott e meg nem nevezhető etikai együttműködés létezésében. Hitte, hogy az aluljáró világa egy másik civilizáció, ahol boldog lehetett az is, akit a felszín társadalma magára hagyott, letaszított, elfelejtett...

Am minek hasogatni a gondviselés szőrszála? — mentegetőzött volna, ha rászorítják, hogy feltárja emberi hiúsága még fellelhető roncsait. Ápolta, óvta, őrizte szép jobb kezét, s időnként, ha valaki megcsodálta, meleg bizsergés kelt a szívében, mint egykor, midőn *expressz*-levelek átadásakor ebédillatú, ápolt háziasszonyok felé nyújtotta golyóstollát, s azok szemében megvillant a simogatás hiánya...

Híre hamar eljutott az aluljáró legtitkosabb zugaiban rejtőzködő életmódott folytató hajléktalanokhoz is. Fura szerzetek óvakodtak elő, ha levonult a munkanapi forgalom árja, elhanyagolt külsejű, reszketeg járású toprongyosok, hogy szótlanul, a tolakodás látszatát is kerülve szerét ejtsék, hogy Simihez verődjenek néhány percre, míg nem alkalmuk nyílik szép jobb kezét megsejlelni... Itallal kínálták Simit s meredt büféáru maradékkal... Hiába szabadkozott, hiába csipegetett adományáikból, a javát eltolva magától, amit neki szántak, ott hagyták szép jobbja tiszteletére, ahol csak alkalmi vacskot vert magának éjszakára: lépcsőpadkán, ajtómélyedésekben. S bár csillagmintásan ráncolt keze feje elárulta, hogy szörnyű forrázás folytán vékonyodott el selyemszerűen bőre, a társadalomtól és Istentől egyaránt elmaradozó hitű emberek vulgáris áhítattal fordultak feléje, ahogyan öt ujjú, epileptikus táltosokat vagy ártó tekintetű, füvekhez értő vajásokokat öveztek baljós tisztelettel letűnt korokban. S talán hasonlóképpen, a génjeik ősemlekezetéből fakadó készítés hatására vonzódtak hozzá a zsebtolvajok, stricik, lányok, a metrő-rendőrök, a lángossütő, az újság- és virágárusok, a vegyes nemzetiségű valutaüzérek, a kol dusok s a büszke, megközelíthetetlen csövesek egyaránt... Megérintették pergamensárga, hernyőselyem-sima végtagját (amelyet minden lében kanál gyermekkorában a galuskának feltett, lobogó sósvíz forrázott szempillantás alatt egyetlen egységes hegesedéssé), volt, aki homlokával illette, volt, akit szemmel láthatóan a hideg rázott ki puszta látványára, a körleti rendőr gumibotjával alákanalazva emelte közelebb szeméhez Simi kivételes végtagját, mint holmi büntárgyat, melyen nem akarja összezavarni az ujjlenyomatokat, az egyik utcalány öléhez szorította Simi kezét, akár egy ereklyét, hogy védelmet

nyerjen az idő múlása és a nemi betegségek ellen... A vesekötő-árus nagymama pedig, ha csak tehette, amire Simi észbe kapott, szederjes ajkával sorba csókolt minden ujját.

Hamarosan csodálatos történetek kezdtek keringeni a rossz pálinkák cefrebűzétől terhes betonjáratok és lépcsőzugok labirintusában arról, hogy a tolvajok között apad a lebukások száma, az egyik utcalány arcáról egyetlen simogatás lehervasztotta a kellendőségét hátráltató pattanásait s a nyirkos, tüdővést szitáló levegőből véglegesen kipusztultak a vért köptető bacilusok miriádjai. Idővel a gyengélkedők rászoktak, hogy magukhoz kéresek Ötkukás Simit, hiszen érintésétől visszahúzódnál vélték keléseiket, enyhülni fájdalmaikat, aztán az egyik közkedvelt alkoholista szokásos delíriumos látomásában kígyók, bogarak és patkányok helyett hamisítatlan angyalt látott üldögelni Simi jobb kezén, akár egy galambot.

Ezek után senki nem vonta többé kétségbe kiválasztottságát, és amikor ismét kiüresedett, természetesnek vették, hogy

Ernst Barlach: Olvasó férfi

ő költözött bezárható ajtó mögé, a transzformátorfülkébe, ahonnan nem hallatszott ki éjszakahosszát a saftos, áloműző köhögés...

Már hajolt, hogy szatyorja fülét bal kezébe fogja, amikor rendőrpáros ereszkedett alá az autóbusz-megálló felől. Egyikük, fiatalember, új a körletben, mindenkit megnézett, mint gazda méri fel földjén a gyomot, mielőtt kapálni kezdené. Tekintete élénk volt. Szúrós. Idegen. A hajléktalanok köszönésfelét mímelték feléje. Simi is bólintott, ahogyan virágfejek billennek alá törött szárról, aztán szatyorja után nyúlt. Az ismerős rendőr fáradtnak látszott; talán fásult volt, mint mindenki, aki sok időt töltött már a föld alatt. De lehet, társáért restellte magát, akiről

lerítt, hogy még a vesébe látna s babérokat remél...

A vesekötő-árus öregasszony a nagymamája lehetett volna.

— Hé! Van bejelentett lakhelyed, öreg?

— Volt, biztos úr, már hogyne lett volna? — tért ki Simi az egyenes válasz elől.

— Az ember sohasem így kezd — intett körbe a tekintetével.

— Hagyd — mondta az ismerős rendőr. — Ismerem, régi bútordarab ebben az aluljáróban.

— Nem normális, hogy magára zárhatja az ajtót.

— A puszta ég alatt normális?

— Érted, hogyan értem... Lehet narokos!

— Telik is ezeknek bármire...

— De hagyhatnak nála megőrzésre ezt-azt!

— Hagyhatnak — vont vállat az ismerős rendőr. — Ellenőrizd csak, én addig teszek egy kört a metróperonon.

Az új rendőr, mintha elbizonytalanodott volna, tisztelgéskeppen már-már sapkájához emelte ujjait, de a szatyrába kapaszkodó, rozoga ember látványa meggyőzhette arról, hogy eltekinthet a szabályos intézkedés formáságaitól, s szinte *civiles* laza tartásba eresztve vállait, könnyedén odavetette:

— Ha jól sejtem, hajléktalanok vagyunk, mi? — talált közvetlen hangra a rend fiatal őre. — Mutasd az igazolványodat!

Senki sem az, aki lehetett volna... — mondta Ötkukás Simi a szívében. Derűs volt, bizakodó, mintha hajlana behódolni a közhitnek s vakon bízni saját, szép jobb kezének csodájában... És a zsebébe nyúlt volna, hogy iratait, melyeket már rég nem érzett a sajátjainak, előkapja, de jobbja mintha önálló életet élne, a bal kezében tartott szatyorba siklott. Kígyó nem csusszan könnyedebben kusza vízilevélzet rengetegében, mint ahogyan ő hatolt át érzékeny, szinte látó ujjával a szatyra *vegyes tartalmán* — papír nem sercent, üveg sem koccant, s máris kitapintotta az idegen bőrtárca puha testét...

S miközben átnyújtotta, kiszámolta, hogy ha a szokásos két évszakra ítélik, amire szabadul, már el is virágzott az orgona, az emberek a tavaszi pezsgésben felelőtlenül adakozóak lesznek, korai turisták lepik el a tömegközlekedési eszközöket s a tumultus pedig kedvez a zsebeseknek! Talán ki is vizsgálják, meg is gyógyíthatják egészségbiztosítás és más, fizetett hovatartozás híján is, még szanatóriumba is kerülhet anélkül, hogy önfeladói módon, önszántából fordulna segítségért. És így tekintve a fiatal rendőr közel állt ahhoz, hogy gondviselő szerepet öltjön, ahogyan Simi tehette, amikor szép jobb kezének kisugárzásában vetett hitük erejénél fogva elérte, hogy hajléktalan társai elfogadták tőle, ha kihívta az orvosi ügyeletet, mintegy átruházva rá a szabadságérzetüket sértő döntés ódiumát, amiért az őket kirekesztő társadalomhoz fordultak segítségért.

Ozora, 1997

SERÉNY MÚMIA 116

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '98

BENŐ ATTILA VERSEI

(Mögött)

Borzas álmaim mögött
fésült nappalok.

Tétova jég fölött a nap.
A hullám és a szél
szánalmas szerelme.

Lézensz itt és ott között.
Nézed azt, mi itt marad.
Látod azt, mi odavész.

A színpalak mögött vetkőző.

A szem mögött egy másik szem
nyílik.

(Látni)

Kinézni az ablaktalanságból.
Látni szómintázatok nélkül.
Leheletnyi teljességet adni.
Hangok nélkül.

A dallam szalagját lebegtetni
a csönd folyosóin.

(Emlékeztető)

Szárazon nem foghatsz halat.
— Filozófusok mondanák:
a költemény és akarát
különnemű szubsztanciák.

Egyik a másikat oltja.
Hőségben a szó párolog.
Ha üresül a tudás boltja,
lesz majd újra hal és horog.

(Papírváros)

Tépett házak, foszlány utcák.
Könnyű tornyok gyúrótt harangja.
Főtér: tintapacás, vérfoltos füzetlap.

Épületek falán szavak vigyázálásban.
A megnevezés parancsa.
A dolgok másik neve áthúzva, bemázolva.

Átfogalmazható sétányok.
Becsomagolható, eltulajdonítható házsorok.
Eltéphető, szétszórható műemlékek.

Hieroglifál a múlt. Tisztító törvény: a láng.
Ami marad: könnyű kövület, hamu-hullám.
Játszótér a szélnek.

Ha végre eljön az eső, hajnalra málik a szélkakas.
Az utca mindkét oldala ázik. Szavak színe, visszája.
Egynyelvű csönd. Papírharangok hamva.

(Street One)*

Az utca kövein kavicsok, szilánkok.
Zsalugáteres ablakok. Vakablakok.
Rácsoszt ablakok. Elfüggönyözött ablakok.
Itt-ott féinkerítések. Magasak, párhuzamosak,
hegyesek. Stilizáltak.
Az egyik kerítést betonból öntötték.
Tetején szúrósdrot fészül.
Árnyék szárnya rezzen rajta.

A kapukon koporsó-csönd.
Lépteim koppanása zavarja a nyugalmat.
Egy kutya a rács mögül engem vizslál.
Ujra csend. Állok. Torkig időtlenségben.
Mint a házak ebben az utcában.

*A Street One angliai minőségi ruhák névjegye

(Kedd)

Kedd reggel.
Repedezett járda: gyúrótt térkép.
Áznak a rések. Szédült járdaszélek.
Cseppek esengnek arcomnak.

Mintha mozdulnék.
Mintha állnék.
Merre hullassam el cipóm nyomait?

Nincs irány, csak irányultság.

Mint szövet,
kavicsok alatt
gyúródik, húzódik az árnyékom.

Járni tanulnék.
Vagy csak helyben topogni.

(Szűkölet)

Szűkre szabta magad
Ama belső ruhád
nyűg, páncél és teher.

Újabb mérték: újabb hiányérzet,
Mert család az elhatárolás.

Az olló a cinkos
Meg az olló gondolata:
"vagy... vagy..."

(Szűkölet)

Szűkre szabta magad.
Ama belső ruhád
nyűg, páncél és teher.

Újabb mérték: újabb hiányérzet.
Mert család az elhatárolás.

Az olló a cinkos.
Meg az olló gondolata:
"vagy... vagy..."

(Augusztus, március)

Augusztus. Új, második emeleti lakás.
A szobában hármassz ablak. Két fára látni.
A fák ágai között egy ismeretlen házra.
Tekintetünk az új látványhoz szelidül.
Időnkénti szótalanságunkat belengik az ágak.
Ketten nézzük a leveleken a szeptemberi árnyéket.
Decemberben havazásra várunk.
Fehér lombot kívánunk a fák tar ágainak.
"Eltelt január és február, és még nem havazott."
Márciusi reggel. Gépek zajára ébredünk.
"Vágják a fák ágait." "Ó, nem lehet" — mondja Eszter,
és a fák hosszú karjai a járdára zuhannak.
Mire jó az automata fűrészgép?
Az ágakat összeszedték, a hulladékot felseperték.
Tisztaság és rend van az utcán.
A megbénított fák alatt.
Délutánra elered a havaseső.
Ablakunk előtt a magas bérház.
Az ég helyett kopott cserepeket látunk.
Nézzük az utcát. Hallgatásunk lombtalan.
A szél fekete drótot lenget a szemünk előtt.
Március van.

SZERBHORVÁTH GYÖRGY

Parízer Sanyi

Há zér az nem úgy van, hogy engőmet Párizser Sanyinak hínak. Ez csak úgy rajtam van, de nem úgy hínak. Ez onnan van, hogy mindég kérdezték, hogy "hosztáje, van-e parízer, Sanyi", ebből van ez, hogy "Parízer Sanyi". Mámma különben se nagyon viszköz parízert, mer eszödik, vagy visszazavar a szerb. Inkább mást viszköz. Olyan is vót, nyáron vót olyan, hogy mögromlott a parízer, oszt akkó nem mindég tuttuk e'anni, de azé néha e lehetett anni úgy is.

Na most az úgy van, hogy tíz fele jön meg Pestről a busz, a díjbusz, ami itten mögáll, Szögedön, mink itt szállunk föl, rá. No most van az, hogy már tele van a busz, hogy megjön ide, de azér mink mindég főfőrünk, mer a sofförnek is érdeke van, hogy mink mönjünk vele, mer mögvan, hogy mi az, ami járjon neki. Innen Szögedről fő vagyunk még száva egy tizen, állandóan, mink magyarok, meg asztán a többi, szerbek, meg a románok páran, ez csak néha van. Úgyhogy állandóba vagyunk mi, tele a busz, oszt akkó indulás.

A mama mongya meg, hogy ki hova ülhet lő. Ő ül elő. Az első ülésbe, gondolom, hogy úgy a sofför mögött. Utána az Icaék vannak, ők Pestrü gyönnnek. Mink mögyünk hátra, ahogy van hely, oszt akkó oda. Na oszt akkó indics, oszt rakodás, ahuva éred. Neköm megvannak az állandó helyek, eszt nem mondom meg, hogy hol vannak, edugásra az árut. Az a fontos, hogy jó kontaktba lögyek a többi utassa, mer ezöknek lehet adni mindönt, szétosztani az árut. A parízerre pont az vót a baj, hogy nagy, a rúd az olyan nagy, két kila, két kila csak a közepesse, oszt nem akarták átvönni, hogy átvigyék a vámon. Pedig senkinek semmi veszélye nincs ez, annak, akinek van jügó paszportya. Mindég mögkérdezőm tülük, hogy paszport milyen, néma probléma, ha jügó, viheti, annak nem szólnak, csak nökiünk nem lehet, meg amúgy is mán jól ösmerősök vagyunk a szerbeknek. Az csak a baj, hogy vannak ezek a nagypofájú jügó diákok, ezek a magyarok, oszt azok de semmit, hogy átvigyőnek, merhogy nagy a csomagja, mongyák, lófaszt, attú átvihetné, nem az a fontos, hogy mekkora a csomag, hanem hogy mi van benne. Osz az a múltkó is az egyiknek mondom, hogy az anyád hítszencségit, itt a mi pinzünkbe vagy tanítva, aztán hogy sehogy se segiccs nekünk. Hát oszt aszt mongya neköm, hogy nem is a maga pészszin iskolázok, mer maga csempész, oszt nem is fizet adót. Hú, azanyádba, mondok, de ha dógoznék, az én adómba is lenné! Mer ez mind kényször, nincs munka, oszt gyühetek svercölni.

A mama erőndözi a sofföre, hogy mámma akkó kinek mi lesz adva. A magyarnak hozzák Pestrü a friss sportújságot, az pár forint, az nem érdekes, kicsi tétel. A jügóknak mán ilyen dobozba üdítöt viszköz, meg rágógumit, azé most odavannak, pedig húsz éve mi hordtuk onnan ide, oszt nem innen oda, na, mind mámma. Eszt a mama rendezi, kinek mi legyön adva. Az is meg van böszéve, hogy ki mit hozzon, hogy ne legyön az, hogy

mindénki ugyan-aszt hozza, hogy most mindenki csak parízert, hogy egyszer volt o-lyan, mindénki csak parízert hoz

zott, oszt jó rábasztunk, mind vissza löttünk zavarva a szerbektü. Megvan, hogy én mirrelitet hozok, pulykását, darált húst, sajtot is, akkó ilyen tészta, amaz meg mást hoz. Visszafelé is be van osztva, a mama hoz vögetát, papucsot, én átvíszek nöki két papucsot, ő meg neköm egy üveg ita't, az Icava cigit cserélek vögetájé, oszt amikó átgüvünk, akkó cserebere vissza. Mög van ez rőndesen szervezgetve. Ne basszán mán meg, másképp nem lehet. A múltkó is, mi van a múltkó is, mindénki bevásárolt halfilébü, ebbü a paníros halbü, oszt mindénki viszi át, de minék viszi?, hát mer ezön lehetett éppen legtöbbet fogni, majdnem dupliját, karácsonykó. Mer emígy, ugye, megvan a rés, hogy én mönnyit fogok mongyuk ezön vagy azon, az sose mán, hogy harminc százalékba többbe gyüjje ki, mer a szabadkajjak is tuggyák, mi mönnyi, oszt akkó így szépen ki van számítva, mindénki kereszén rajta, mer azé csinájjuk. Na oszt a halfilét eccé gyorsan bé lehetett szőrezni ócsóbbba, mind ami azelőttbe kigyütt, mer még tavalyi vót, oszt az ideji karácsonra atták. Osz mindénki ráment, hogy most a halfilé. Tele vót a busz halfiléve, mint ögy dán halászhajó, olyan vót, pedig annak semmi szaga, az ilyen paníros. Osz a vámosnak főtűnt, hogy mindenhun csak halfile van, sehun semmi más. Vissza is löttünk zavarva mindannyian. Azúta a mama mögszervezi, oszt nem lehet csak úgy, hogy most akárki gyüjje, mer azé azt is mondhatom, hogy mán mink itt egy brigádba számítozunk. A mama mögszervezi, nem is fizet buszjegyöt, mer úgy van a sofförre, hogy neki ingyenbe van az út, hogy a mama ezé rendöt terem a buszba, hogy semmi túl nagy ordibálás ne lögyen, meg kinyissa a csomagtartót. Osz ő akkó megcsinálhattya, a mama megcsinálhattya, hogy kevesebb áruvá is gyün, oszt akkó sose zavarják vissza, hogy nem mehet át Jügóba, meg akkó azt is megcsinálhattya, hogy kisebb árrésbe van neki az áru, hogy kevesebbet tösz rá, értöd. Ezé asztán neki mögy legjobban a bót, értöd mán, hogy mongyam. Igaz, hogy ő a legrégebbi motoros kösztünk, mán nem is tudom, miúta csinájja, mán akkó egész rég csináta, amikó én ekesztem csináni. Osz ez azé fontos, hogy mennyibe van neköm az áru, mög hogy mennyijé adom e Jügóba, hogy a mamának így könnyebb. Mer mi a fontos? Az, hogy az embörnek meglögyen, kinek mög hova vigye az árut. Mer van mongyuk két óra hossza, hogy beértünk Szabadkára, oszt mán köll vissza is indúni háromkó, oszt akkó gyorsan e'anni az árut, vönni az árut. En meg ráadásba mindég egy bureköt is mög köll, hogy egyek, anékü nem mögy. Aki régóta van itt a buszon, hogy csempészön, annak mán a legjobban. Fontos, hogy ha aszondod, hónap hozom, akkó hónap viszem a nájlönpijakra az árut. Aszongyák, hogy amikó a mamának meghatt a férje, az öreg, oszt a mama még aznap is csinát egy fuvar, amikó temették, hogy az ő híre a megmaraggyon. Mer akkó még délután kettőre visszaértek, de mámma csak délután ötre, este hatra, mikó hogy, mikó mennyien vannak a határon

ezek a török meg jügó gasztarhajterök, meg hogy a vámnak milyen a kedve.

Na de én kitanátam, hogy nem mögyök be Szabadkájig, hanem én mán Palicson löszállók, oszt oda viszem az árut. Mer a palicsijaknak is jobb, ha helybe mög löhet vönni az árut. Osz akkó neköm van egy rokon Palicson, tanátam egy rokont ott, nem rőndes, hanem olyan távoli, aki be van nöszüve, oszt annak eviszköz, ott a rak-tár, ő áruja mindenfelé e aszt, amit én viszköz, a sajtot, a parízert, a fővágót, a pólenkát, mer most a pempörszpólenkát is jóba lehet számítani. Osz akkó havonta eccé vagy kéccé emögyünk a diszkontokba, oszt bevásárolunk, itabü, vegetábü, amit érdemös neköm áthozni magyarba. És így neköm időbe megvan a spórlás, hogy a bótba is nézelődni meg, mit érdemös, mit nem érdemös, hogy kikalkulálva legyön nekem a kalkuláció, mit hogy mennyiért. Mer én így tíz percet nyelök, mer előbb ott vagyok Palicson, nem is tűzet, hanem amíg azok emönnek a búvlyákra, ő ott úgy mongyák a pijacot, hogy búvlyák, addig az mán húsz perc, mög visszafelé is. Úgyhogy neköm egy óra főrom van. Néha nem is kő annyi idő, oszt akkó a nemzeti-sportot vagy a képeessportot olvasom. Bár ilyenkő alig tudok figyelni, mer azé még csupa ideg vagyok, hogy mi lösz hazafelé, hogy ha sok cigit vöszök, evöszik-e, mer akkó ugrik a keres-mény, oszt akkó hogy mönnyit vögyek, ezön kő még gondoskodnom.

Mer nem lehet itt túl sokat keresni. Mindönt böszámíva, böszámíva, hogy néha evöszik az árut, vagy mán a jü-gók visszazavarnak, oszt akkó mög a buszjegy ugrott, mög beszámíva, hogy nem mindég sikerül jó vátani a pénzeket, mer a dinár össze-vissza ug-rál, oszt sose tunni mennyi is a márká-ba, meg hogy a forint is. Akkó vót a jó, amikó egy márka száz forint vót, egy márka mög három dinár, vagy hogy is vót akkó. Akkó könnyü vót számonni. Mámma nem öccé előfordul velem, hogy ebaszom a számolást. Na a múltkó is, át akartam baszni valakit, csak így egy pár dinárba, hogy jó üzlet legyön, oszt addig-addig, hogy utána észrevöttem, hogy magamma basztam ki, há az átvátás miatt. Szóva, kalkuláció szerint nézve, napi kétezer forintná nehéz többet összesvercöni, tisztán mondvát az, ami marad. És hát nem is lehet mindönnap mönni, mer visszazavarnak, ha mán túl nagyon ismernek, oszt a fejükre mászó. Ezé én kitanátam, hogy gyüjje velem a húgom is, a Kati, meg az egyiki sógo-rom, a Fecó. Úgyse csinának semmit, mer nincs ügyse munkájuk, oszt csak otthon tinglitangliznak. Hát gyüjje-nek, oszt dógozzonak egy kicsit. Úgy-hogy ők az én emböröm, maguknak dógoznak, az övéké a rizik, hogy most bukunk vagy nem bukunk, de én szerve-zöm, oszt akkó nekem valamennyi rajtuk is van. Ha összegyün mindön rőndesen, akkó nekem az még egy ez-res is akár. Csak mindég ebaszák, né-ha ebaszák, hogy nem aszt hozzák, amit kőne, amit mondtam, hogy kő hozni. De emígy mindön rőndbe van.

Hát én mán unom az egészét, de nincs más. Mer én ilyen vagyok. Envelem nem az a baj, hogy nem tudom mögfonni a munka vigít, mer mög tudom. Csak ezt az újféle parancsolást nem tudom mögszokni, hogy most semmi vicc, hanem csak dógozni a vál-lalkozóknak, oszt nyald a seggit, háhá-há, ezt én nem csinálom, oszt akkó ki is rügött a főnök, akive még a téeszbe

BOZSIK PÉTER

Vakuvillanások

M. M.-nak

1. Hajnalpír ragyog
A dombok pincéiben
lángvörös borrá

bomlik most a must: a vér
növényi változata

2. Fürtökben lóg még
a Nap heve; zavaró
képfény: Illanó

Mint évek szőlőhegyén
a szeleknek dongása

3. Fény verejtékét
issza föl rőt alkonyat
Éjszakát párol

Súrújét fejt egy ősz
férj pillét magánya

Weissbrunn, 1995. október 30.

együtt vótunk a gépállomáson, csak ő jó összelopta magát. Na, de ez mind-ögy, neköm is ügyesebbnek köllött vóna lönnöm, nem így most utólag okoskonn.

Mer a vicc, az mögvan a buszon, eszt másképp nem is lehet csináni. Meg nem löhet haragunni a másikra, mer van így is elég, nem hogy még egymásra. Itten a vicc segít. Hát most nem azé, én vagyok a legnagyobb tré-fás, mindég én vagyok az ügyeletös vicces. Igaz, hogy miúta itt a Kati meg a Fecó a buszon, mán kevesebbet bi-rok viccöni, mer erre a kettőre is figye-ni kő. De azé mán rég mögvan a társaság. A mamává például illede-lmesnek köll lönni, de úgy haverosan mégis, hogy nem mondom neki, baz-meg, de azé lehet mondan, hogy mit tudom én. De itt vannak a cigány-asszonyok, mind kövér, há azok ara-nyossak, mer olyan nevetősek, a kövérségtü is, ahogy ezt mindég mongyák, hogy a kövérek jobbat ne-vetnek, oszt idegileg is jobban viselik a dógokat. Azok egymás torkának is nökimönnek azé, lebaszomapicsodá-datozzák emmást, de aztán nagy a béke, ahogy átgüvünk a határon, amikó gyüvünk haza. Osz úk hozzák néha a hogyhiják gyerekeiket. Ott asztán nincs nyárba szünet, hanem a kölkök is gyünnek, oszt svercönek. Ennek én nem örülök, mer mégiscsak gyerökök, meg rontyák az arányt is, hogy még többen vagyunk. Az a jó, ha kevesebben. Mög nem értem én őket annyira, hogy most minek csinájják ezé a pár ezresé az egiszet, amikó ott-hon mögvan a nagy kocsi, ház, meg mindön, ezek rőndesek. Kérdezőm, minek hozod a gyerököt? Meg hogy te mér csempésző? Há azé, mongya, hogy a legjobb ruhába járassam őket. Mámint a gyerököket. En meg azé csi-nálom, hogy lögyen mit önni.

Osz akkó így evagyunk. Amikó hazaérek, este, akkó csak beülök a fo-telba, nézöm a tévét, oszt eszök. Ezt csak úgy löhet, hogy sokat eszök, este, nagyon sokat. Osz akkó mán nem is gondolok semmire.

másnap

S habár a nő teljességgel idegen volt, a részletek mégis ismerősnek hatottak. Az asszonyiasan telt csípő, a személytelen és

A várva várt pihenés első perceiben felrémlett előtte egy nemrégiben olvasott tudományos értekezés, melyben nagyhírű

Csak később, jóval később a lefekvés perceiben érezte úgy, hogy titokban éveket öregedett.

Bedő Gabriellának

— egy végtelen mezőn gyalogoltam. Sárga színe volt a mezőnek, s ez szín — még most is rabságában vagyok — lelkembe taposott. Lépteim nyomából vércsék születtek, aranykarmú vércsék. Aranykarmaikkal tépdetni kezdték a sárga táj szépségét. Hová karmuk lesújtott, ott zöld erecskék jelentek meg, hová fekete csőrük sújtott, ott kék patakok törtek a sárga talaj fölszínére. Ekkor lépett be Ön a tájba. Iszonyatos látványt nyújtott,

Arra a kérdésre, hogy a tegnapi napon mit csináltam, merre jártam, ezt tudom válaszolni: északon jártam zuzmoratónál, lá-

Mivel ruháink teljesen átáztak, kénytele-

>>>>>>>>>>>>

MIKÓ ANDRÁS

A nyelv mint világtapasztalat

mottó: "kein Ding sei wo das Wort gebricht" St. George

I. Jelen dolgozatomban azon nyelvfelfogások/filozófiák rövid vázlatát kívánom megvonni, amelyek a századforduló után törték utat maguknak, és, az eddigi filozófiai rendszerekkel ellentétben, a lét megértését nem különböző paradigmák felállítással vélték megvalósíthatónak (a léthez mintegy kívülről hozzárendelve ezeket), hanem amelyeket az a felismerés foglal közös horizont alá, hogy a lét csakis a nyelv által mutatkozik meg, ez az egyetlen közeg, amelyben az ember felismerheti önmaga és világa mibenlétét. "A nyelv a lét háza" — mondja Heidegger, így a lét nem külső eszközök, paradigmák segítségével válik megérthetővé, hanem — hiszen benne mutatkozik meg — a nyelvre mintegy "ráhangolódás", "ráhallgatás" által.

Vázlat ez a dolgozat, hiszen sem a keret, sem a rendelkezésemre álló idő és forrásmunkák, és talán saját jelenlegi megértő- és befogadóképességem sem nyújt lehetőséget a felvetett problémák bővebb kifejtésére.

II. Kezdeném azzal, hogy az ember természetes igénye önmagának és környezetének megértése. Gondolkodunk a létről, a léthez, a világhoz való viszonyulásunk tehát alapvetően interpretatív jellegű. Különböző tényállásokat észlelünk a világban, ezeket továbbgondolva "lehetséges világokat" hozunk létre gondolataink segítségével.

Ha jól belegondolunk, gondolkodásunk a nyelv közegében megy végbe. A gondolkodás mint a megértés modusa — nyelvi jellegű, hiszen a világ tényállásai csak akkor válnak az emberi tudat számára megértetté, ha valamilyen formában "beszélünk" róluk.

Létezik természetesen képi gondolkodás, intuíción is, ám ezek is előfeltételezik a nyelvet, mint a tudat számára közvetítő közeget. Két festmény közti különbséget megérthetünk úgy is, hogy egymás mellé helyezzük őket, ám ez a különbség csak akkor tudatosul, mikor, "belső beszédként" is akár, kimondjuk: "a különbség ez és ez". Ránézhetek egy emberre, és nagyképűnek találok, anélkül, hogy ő, vagy ez a tulajdonsága egyáltalán megnyilvánult volna (intuíción). Ám ez a tulajdonsága is, akárcsak a két kép közti különbség csak akkor válik tudatossá, megértetté, ha megnevezhetjük: "nagyképű".

A nyelv az az egyetemes közege, amelyben a megértés történik. Világlátásunk alapvetően nyelvi látás. A nyelv nem csupán azoknak a felszereléseknek az egyike, amelyekkel az ember rendelkezik, hanem ezen alapul és mutatkozik meg az, hogy egyáltalán a világ van, és ezen alapul minden, a világra vonatkozó megértési kísérletünk. Amit meg lehet érteni, az nyelv. A megérthető lét nyelv. (Gadamer)

A kérdés magától értetődő: Miért? Mi munkálkodik a nyelvben, ami által képes arra, hogy világtapasztalatunk alapja, abszolút közege legyen? Mi a nyelvi, nyelvben való létezés alapja, hogy a létezőt számunkra megmutatja?

III. A nyelvet jelrendszerként szoktuk felfogni. A jelek a nyelv elemei, ezek jelölnek, leképezik a létezőt. Ilyenformán a nyelvi formába öntött gondolat a valóság egy képe. Logikai képe, hisz a képzéshez használt jelek rendszerezettek (grammatika). A kép (gondolat) úgy lehet egy létező tényállás képe, hogy a kép elemei (jelen esetben a nyelvi jelek) megfelelnek a tényállás elemeinek. (Wittgenstein). Ez a megfelelés természetesen emberi közösségek által konvencionálisan kialakított, megállapított, meghatározott viszony.

Hajlamosak vagyunk arra, hogy a megértés-kimondás viszonyt úgy fogjuk fel, hogy az illető tényállásról a nyelvi jelek segítségével képet alkotunk (hozzárendeljük az általunk választott nyelv egyik elemét) ahhoz, hogy megértsük azt.

Adott tehát az asztal, mint tény. Ha azt mondjuk róla, hogy "asztal", mint alany, ezzel jelezük, hogy az asztal létezik. Ha azonban azt mondjuk róla, hogy "nem asztal", akkor számunkra nem létezik. Ha tehát egy bizonyos jelet rendelünk az illető tényhez, az illető tény létezik, léte tulajdonítunk neki, ha azonban más jelet, akkor megvonjuk tőle a létét. Ez irreleváns gondolkodásmód.

Ha a nyelvet használható jelrendszerként fogjuk fel, akkor olyan eredményekre jutunk, amelyek értelmében bizonyos jelek tényekhez való hozzá-, vagy hozzá nem rendelésétől függ az illető tények léte, vagy megértésük módja.

A létezés nem függhet egy kívülről hozzárendelt jelrendszertől.

A nyelvet más perspektívából kell vizsgálnunk, hogy kérdéseinkre választ találjunk. A nyelv nem lehet csupán jelek rendszere, amelyeket egy mindenkor meglévő regiszterből előveszünk, ha akarunk.

IV. A nyelv csak a beszélgetésben, a mondasban létezik igazán. A nyelv elsősorban beszéd, mondas.

A beszéd egyrészt megértés. A nyelv a megértés "végzése", ám ez nem jelenti azt, hogy ezáltal adva van a nyelv célja. A megértés nem pusztán cselekvés, például jelek előállítás. A megértésnek mint olyannak nincs szükségére szerszámokra, jelekre. Az emberi nyelv egyedülálló, sajátos folyamat, a nyelvi megértésben "világot" tárunk fel. (Gadamer)

A beszéd másrészt feltételezi a hallást, a hallgatást, mint mondani hagyást. Halljuk, hogy beszélünk, halljuk, hogy a nyelv beszél. A nyelvet hallgatjuk, hagyjuk, hogy beszéljen, hogy mondjon. Nem egyszerűen beszéljük, használjuk a nyelvet, hanem a nyelvből beszélünk, mondani hagyjuk a nyelvet. (Heidegger)

A mondas mutatás, hagyás, hogy a mutatott látható és hallható legyen. Nem mi tulajdonítunk létezőt a tényeknek jelerendszeink segítségével, hanem azok szólítanak meg bennünket a nyelv által. Ránk várnak, hogy hagyjuk őket megmutatkozni, napfényre jutni. Hagyjuk, hogy a "világ" feltáruljon a nyelv mint beszéd, mondas által (H).

Ez a mondas, mint mutatás adja meg a dolgoknak azt, ami a sajátjuk. Az elrejtőzött így válik el-nem-rejtetté (H).

A nyelvben, mint megmutatásban tehát egyfajta "sajáttevéselemény" (H) munkál. Ez az, ami képessé teszi a nyelvet arra, hogy minden egyes dolgot beletartson a létbe és abban megtartsa.

A viszonyt megteremtő és azt fenntartó szó/nyelv nélkül a dolgok egésze, a "világ" eltűnve süllyed bele a sötétségbe (Heidegger).

A nyelv nem valami szilárd adottság leképzése tehát, hanem szóhoz jutás, létre jövés, amelyben egy "értelemegész" (Gadamer) szólal meg. A megszólalás azonban nem egy második létezéshez jutást jelent. Az, amiként valami megmutatkozik, ennek a valaminek a sajátja — ennyiben "sajátot adó" esemény a nyelv (Gadamer/Heidegger) — így lehet világtapasztalatunk közege,

mintegy megelőzve a léthez való viszonyulásunkat.

V. Kérdéseinkre választ nyerünk: Az emberi világtapasztalat nyelvi jellegét nem úgy kell értenünk, hogy a nyelv által valami szilárdan meglévő képezzük le jelek segítségével. A nyelvben a létező szólal meg, ahogy létezőként és sajátosként, jelentősként megmutatkozik az ember számára. (Gadamer)

Kétségtelen, hogy a nyelv gyakran kevésbé létezik kifejezni érzéseinket, gondolatainkat. A mottóul választott George-idézet maga is szomorúan veszi tudomásul a nyelv fentebb bizonyított elvi előbbségét:

"So lernt ich traurig den Versicht

kein Ding sei wo das Wort gebricht"

Ez azonban mit sem változtat a nyelv általi megelőzőségünkön. A nyelvet érintő kritikák is a nyelv által jönnek létre. A nyelvre való ráutaltságunk, illetve ennek elégtelensége azonban nem lehet szomorúság tárgya. A beszélés teljességében keletkező és abban aktualizálódó nyelv ugyanis nem csak világokat létesít, hanem fel is tár világokat. A rá hallgató én is általa ismerhet magára, ismerheti meg és fogalmazhatja meg saját kiletét.

A nyelv uralhatatlansága, a neki kiszolgáltatott szubjektum helyzete nem veszteség. "Az ember nem a létező ura — írja Heidegger. — Az ember a lét pásztora. Ebben a »kevesebben« semmiféle kárt nem szenved az ember, hanem nyer, minthogy a lét igazságába jut."

Forrásmunkák:

1. Martin Heidegger: Levél a "humanizmusról", Az út a nyelvhez in: Költőien lakozik az ember, T-TWINS—POMPEJI, Bp., 1994
2. Hans-Georg Gadamer: Igazság és módszer, Gondolat, Bp., 1984 (269-340)
3. Ludwig Wittgenstein: Tractatus logico-philosophicus, Akadémiai, Bp., 1989
4. Kulcsár-Szabó Ernő: Esterházy Péter, Kalligram, Pozsony, 1996 (110-116)
5. Bretter György: Vázlat a "ki-jelentő mondat" filozófiájához in: B. Gy.: Itt és mást, Kriterion, Buk., 1979

Az esszé a nemrégiben tragikus hirtelenséggel elhunyt fiatal író hagyatékából édesanyja, Mikó Júlia juttatta el szerkesztőségünkbe.

Barabás Miklós Nagyszebenben

Az utazó, ki az erdélyi részeken át, a Kárpátokon túlra igyekezett, azaz "Keletre" tartott, rendszerint Nagyszeben és a közelbe eső Vöröstoronyi-szoros választotta. Ez volt a XIX. század végéig a legjobban kiépített út, erre jártak legsűrűbben a postakocsik. Az Olt folyó már tekintélyessé duzzadt vize a Szebeni- és Fogarasi-havasok között törte át a hegyeket, és zúdult le a román síkságra. Különben is gyönyörű, festői színpad ez a folyót követő út, mely bejáratának középkori határvárából kapta a Vöröstoronyi-szoros nevet. Megörökítette Barabás Miklós, Szathmári Pap Károly, s alighanem minden pályatársuk, akik ezen az úton haladva közelítették meg a levantei tájakat, az akkor még török Al-Duna vidékét, a romantika Kelet-imádatának legközelebb eső Szentföldjét.

Szeben azonban sokkal többet jelentett XIX. századi művészeink számára, mint a keleti átkelőhely előtti utolsó megálló. Az újkori erdélyi műveltség gyújtópontja volt ez a város, annak egy történelmi korszakban talán legfontosabb központja. Így nem véletlen, hogy a kor alkotói közül sokan elidőztek ott, vagy vissza-visszatértek oda.

Hogyan érdemelte ki Erdély városai közül Szeben (a latinos Cibinium, a német Hermannstadt, a román Sibiu) ezt a kultúrtörténeti rangot?

Szellemi fölemelkedése gazdasági és politikai alapokra épült. Szeben és Brassó a szászvidék központja, Kolozsvár mellett a két legjelentősebb erdélyi város. A szász autonómia letéteményese, az universitas székhelye Szeben volt, s ez politikai rangját messzehatóan biztosította. Stílustörténeti példatárként áll előttünk a belváros karakterisztikus arca; lenyűgözően szép gótikus és reneszánsz emlékeire épült rá a barokk kor más dimenziót hozó monumentalitása. Ausztria fénykorában, a XVIII. században a császári hatalom Szeben választotta ki arra, hogy politikai központja legyen a birodalomhoz csatolt Erdélynek. Majdnem egy évszázadon át, 1790-ig itt székel a gubernium, az erdélyi ügyeket intéző főkörmányszék. A város építői előtt mintha a fővárost utánzó ambíció, a távoli Bécs szívére lebegne. Brukenthal Sámuel, az alacsony sorból bárói rangra emelt szebeni szász gubernátor kivívta, hogy Erdélyt a birodalom belől a nagyjedelemesség rangja illesse meg. Az osztrák hadsereg nagylétszámú egységeit vezénylik a Kárpátok alatti városba, és hadapródiskola is létesül. Barabás Miklós ottléte idején, az 1820–1830-as évek fordulóján a város 15 ezer (nagyraoszt szász) lakója között változatlanul sok a katona, a nemesi rangú tiszt és hivatalnok. Ők és családtagjaik lesznek a festő arcképművészetének modelljei.

A Szebenben egyre otthonosabban mozgó Barabás megcsodálhatta a német városokra emlékeztető oromzatos házakat, az emblemikus Tanács-tornyot, a Huet téren álló monumentális szász evangélikus templomot, amely a Krisztus kereszthalálát ábrázoló falfestményeket, Johann Rosenau XV. századi alkotásait őrizi. Végigsétált a Kleiner Ringen és Grosser Ringen (ismét Bécsre utaló nosztalgia), s utóbbi helyen hűséges látogatója lett az 1778–79-ből való Brukenthal-palotának, Erdély legrangosabb képtárának és könyvtárának.

Ez a középkori és egyben barokk hangulatú város — mely értékeivel talán rövidesen a világörökség része lesz — helyszíne és társadalmi mozgáster a fiatal Barabás Miklós pályájának. Szebeni kapcsolatait többet jelentettek számára, mint amennyit a művészettörténeti kutatás eddig föltárt vagy fölismert. Mert el kell gondolkodnunk azon, amit maga írt le, már öreg korában, pályája emlékeztetőül. "1878-ban egy alkalommal előhoztam, hogy most van ötven éve annak, hogy mint művész léptem ki a tanodából a világba. (...) Ekkor mentem Szebenbe, ott hagytam a nagyenyedi collégiumot, és már nem mint diák, hanem mint arcképfestész szerepeltem."

Az ifjú Barabásnak szárnyakat adó sikerélményt jelentett Nagyszeben. Itt vásárolták meg első képeit, e városban tekintették első ízben festőnek. Maga a lehetőség pedig, hogy önmagát mint arcképfestő, saját erejéből fenntarthatja, e közösségben tudatosodott benne. De sorba véve az életrajzi mozzanatokat, a művészpályára még csak készülő festő szebeni tartózkodása során tanult először képzett mester mellett. Ugyanakkor

Firenzei részlet, 1834

megnyílt előtte a Brukenthal múzeum, melynek termeiben barangolva a művészet végtelen lehetőségeit érezte meg. Szebenben nyílt lehetősége arra, hogy a könyvművészt megismerje, mely technika grafikai művészetének mindvégig alapvető eszköze maradt. Végül innen indult a Kárpátokon túli expedícióra — a megélhetést keresve, de a keleti tájak iránti vonzódással is —, a másfél éves bukaresti tartózkodásra.

Barabás Miklós kimutathatóan öt alkalommal tanult és dolgozott hosszabb ideig Nagyszebenben. Először 1825-ben és 1827-ben a nyári szünidők alatt, nagybátyja, Gaál Mihály, illetve Katona Zsigmond guberniumi tanácsos támogatásával, már önállósulva 1928 januárjától hat hónapig, majd 1831 május elejétől november elejéig, végül 1837-ben az erdélyi országgyűlés idején. Ez összesen másfél évnyi időt tesz ki a pályakezdés anynyira fontos korszakában. Ez idő alatt, óvatos becsléssel, mintegy száz festményt, rajzot és litográfiát készített. Ezekből cím szerint 80 körüli művet ismerünk, s mindössze töredé-

kének a tényleges hollétét.

Szebenben a Neuhauser festőcsalád tagjaitól (az időben Ferentől) lehetett rajzórát venni. A tizenöt évét épphogy betöltő Barabás, miután egy Neuhauser festményt látott Gaál Mihálynál, maga kérte, hogy Szebenben tanulhasson. Ifj. Neuhauser Ferenc (1763 — 1836) tusrajzokat készített vele, de felületes korrektúrájánál többet jelentett az a körülmény, hogy tanára a Brukenthal-múzeum őre volt. Így tanítványát nyilvánvalóan ösztönözte, mintegy bevezette a képtár gyűjteményébe. Önéletrajzában Barabás többször is említi a Brukenthal képtárat, ahol már első látogatásakor több festményt "memorisált", majd a későbbiekben másolatokat készített. Monográfiájában (1983) Svoboda Gabriella arról ír, hogy a festő itáliai és olasz mestereket másolt, de ismert adat az is, hogy gr. Bethlen Ferenc megbízásából a Brukenthalban Kupetzky festményét (Rákóczi Ferenc portréját?) másolta le.

A könyvművészetének kutatói jól ismerik Barabás és a szebeni Bielz-nyomda, illetve annak jeles litográfusa, Barra Gábor kapcsolatát. Michael Bielz úttörő módon, 1822-ben Nagyszebenben alapította meg az első erdélyi könyvnyomdát. Barra Gábor itt dolgozott, majd Kolozsvárra költözve, 1831-től az ottani kő- és könyvnyomda igazgatója lett. Ez a nagylelkű ember, a fiatalon elhunyt Barra Gábor nemcsak értékelője volt a pályakezdő Barabásnak (akár egyik fölfedezőjének is mondhatnánk), hanem a festő szebeni életének egyengetője, támogatója lett. Azonfelül, hogy Barabást bevezette a könyvművészet technikájába, nagy ínségében is segítségére volt. Követ csiszoltatott neki, papírral és litográfiai krétával látta el, és portrémegrendeléshez juttatta. Minderről részletesen beszámol a festő Önéletrajza, és kapcsolatuk tárgyi emléke az a két portré, melyet Barabás róla készített.

E kapcsolat további részletezése helyett fontosabb arra figyelmeztetni, milyen párhuzamosságok adódnak Barabás Miklós és Szathmári Pap Károly pályakezdése, különösen szebeni éveik között. Képélményeik a Brukenthalban maradó nyomot hagytak mindkettejükben. A Bielz-műhely az 1820-as évek végén Szathmárinak is feltehetően a kőrajz-technika elsődleges elsajátítását kínálta. Később az osztrák Kriehuberrel tanult, de ez a kapcsolat Barabásnál is kimutatható. Mikor Barabás Bukarestben dolgozott, Kiseleff kormányzóról készítette ismert portréját, följegyzéseiben elmondja: "Ezt a rajzomat Bécsbe küldtem, s Kriehuberrel kőre rajzoltattam."

Mindaz aligha történhetett Szeben érintése és közvetítése nélkül. A bécsi kapcsolatok a gubernium elköltöztetése után is igen élénken maradtak. Kriehuber litográfiái, Peter Fendi karikatúrái vagy Waldmüller képei itt is népszerűek. Nem lehet kétséges, hogy a bécsi biedermeier divatja és lakáskultúrája leginkább ezen az úton — a Nagyszeben — Vöröstorony-szoros irányában közlekedő postakocsik útján — éri el az Al-Duna térségét, a román földet. A Bukarestben megtelepedett festők, köztük Kladek Antal, Rosenthal Dávid, Szathmári Pap Károly, Schoefft Ágoston vagy Barabás Miklós a biedermeiernek, a romantikának és korai realizmusnak teret nyitva segítik a nemzeti művészet föléledését.

MURÁDIN JENŐ

SÜMEGI GYÖRGY

Kós Károly művésztelep-programja 1909-ből

Kós Károlytól a kecskeméti művészteleppel összefüggő kérdéseimre az alábbi választ kaptam:

Sümei György úrnak
Kecskemét

Folyó hó 17-én kelt érdeklődő levelére, sajnós a válaszem aligha több a semminél.

A háború előtt — emlékezetem szerint 1910 táján — csakugyan jártam (először és utoljára) Kecskeméten Jánszky Béla kollégámmal együttesen, és pedig Kada Elek polgármester meghívására, aki valamilyen javaslatot kért tőlünk a város által megvalósítandó "Művésztelep" építészeti megoldását illetően.

Kecskeméttel kapcsolatosan csupán ennyi a mondanivalóm, mert egyéb elfoglaltságaim miatt a továbbiakban kikapcsolódtam ebből a munkalehetőségből. Azt még tudom, hogy Jánszky barátom hamarosan megbízást kapott művésztelepi épületek tervezésére, melyek tudtommal fel is épültek. Hogy Jánszky Kecskemét számára ezeken kívül is tervezett volna épületet (vagy épületeket), nem tudom, s azt sem, hogy kívülre Kecskemét számára a századforduló körül kik terveztek még megemlékezésre méltó épületeket, s ezekből melyek valósultak meg.

Több mondanivalóm nem lévén, a levélben jelzett érdekes és értékes kutató munkájához őszintén jó sikert kívánva
szívesen üdvözlö

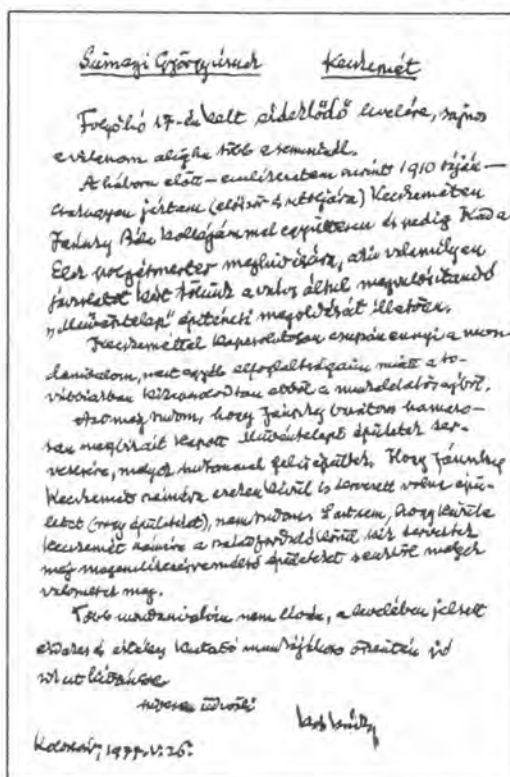
Kós Károly

Kolozsvár, 1977. V. 26.

A kecskeméti művésztelep történetét kutatva természetesen hittem Kós Károlynak. Egy évet ugyan tévedett (68 év távolából!), de egy helyi újsághírben végül is megtaláltam, hogy 1909. okt. 27-28-án többedmagával (Iványi Grünwald Béla, Vedres Márk, Falus Elek, Jánszky Béla, Olgay Ferenc, Szivessy Tibor) járt Kecskeméten. A levélváltás óta több mint két évtized eltelt, s én is befejeztem-összegeztem mindazt, amit a kecskeméti művésztelepről megtudtam (A kecskeméti művésztelep és alkotóház, Új Művészet Kiadó, Bp. 1996.). Könyvem megjelenése után fél évvel, nem kis meglepetésemre — és örömömre persze — megjelent Kós Károlynak az alábbi, a kecskeméti művésztelephez írott programja (Művészettörténeti Értesítő, 1996/1-2.).

Kós akkor — 1909 őszén — Györgyi Dénes építész kollégájával dolgozott együtt. Néhány közös épülettervet jegyeznek, s ezt az írást, amelynek első számú fogalmazóját Kós Károlyban látom. Stíluskritikai alapon, azon kiforrott elvek mentén is, amelyek szerint szinte mélyelemzést kapunk a művésztelepek hasznáról — mindezekben ugyancsak Kósra ismerhetünk.

Kós Életrajzom című, 1968. június 1-én keltezett írásában így jellemzi építészeti törekvéseit, amelyekkel szervesen, több évtized távolából is egybehangzóak a kecskeméti művésztelep-program rele-

váns elemei. "A korszerű építészet magyar stílusváltozatát a magyar építőhagyományok alapján és a magyar nép építőformáló gyakorlata szellemében igyekeztem kialakítani. De ez nem volt az én találmányom, mert már az angol Ruskin és Morris építész-tanítványai és a finn Saarinenek ezen az alapon formálták nemzetük újépítőstílusát, és Bartók meg Kodály is ezeken az alapokon építették a korszerűen új magyar zene épületét".

A Kós és Györgyi építészek aláírt kecskeméti levél és művésztelep-program azt is jelzi, hogy ők maguk is résztvettek volna a kecskeméti művésztelepi munkában, ők is csatlakoztak — ha rövid időre is — az induló, még csak koncepcionálisan létező, alig-létrejött kecskeméti művésztelephez. Így az ügy számukra nemcsak művészeti jelenségként, hanem egyúttal egzisztenciális problémaként is fölmerült. A szöveg a ruskini és morrisi tanulságoknak az első (?) elméleti összefoglalásaként is értelmezhető Kósnál. Ráadásul a pálya első éveiből fontos, elméleti írással, tisztázó jellegű szöveggel gyarapítja Kós írásos életművét.

A program elején élesen tesz föl a kérdést: mi lesz a kecskeméti terv eredménye? Kétkedésüket alátámasztandó a "szolnoki festőkolónia meddőségét" emlegetik, azt, hogy a "nagybányai kolónia most bomladozik", a gödöllői "nagy nehézségek között és állami támogatás mellett tud csak bajaival megküzdni".

Mi tehát a kolóniaalapítás sikerének és fennmaradásának a biztosítéka? — tesz föl a kérdést. Erre felel két axióma-szerű állításuk: 1. Művészkolóniát mesterségesen csinálni és fenntartani nem lehet; 2. Ha "szükségszerűen keletkezik (...) művész-egyesülés, akkor az fenn is marad mindaddig, míg szükségessége fennmarad. Az

1. pont vonatkozhat a Magyarországon ez ideig keletkezett és részben még fennálló kolóniákra. A 2. pontot illusztrálja (...) külföldön a Wiener Werkstätten, a darmstadti, vörpawadei kolónia, részben a glasgow-i Mackintos-csoport. Művészegyesülést két fontos ok hozhat létre: művészi forrongás, amikor hasonló gondolkodásúak (rendesen a kisebbség, a fiatalság) társulnak, hogy együttesen harcolva új eszméikért, azokat könnyebben győzelemre vihessék" — ilyen a Nagybánya. Másik ok — gazdasági lehet, s szerencsés, ha a kettő együttesen jelentkezik. Nagybányához még hozzáfűzik: az együttes föllépés, a közönség s a kritika meghódítása megtörtént, az eszme diadalmaskodott, de megszűnt a forrongás, a kiválás oka. "Nagybányára ma, a régi értelemben nincs szükség" — fogalmazták meg élesen, kendőzetlen őszinteséggel. "Szolnokot mesterségesen alapították, és mesterségesen táplálják"; "amelyik percben Kriesch Aladár otthagyja Gödöllőt, megszűnik művészeti fogalom lenni". Kósék utalnak arra is, hogy "a művészet mindenké", nemcsak "a kiváltságos osztályok kiváltsága". A megszületett modern iparművészet s termékei "a tömegek számára szükség lett". "Megszűnnek a mesterséges korlátok", "leomlanak az építészet, a szobrászat és a festészet közé fölépített válaszfalak. (...) A művészet visszatér igazi feladatához, az alkalmazottsághoz". A művészet-fejlődés lendítőiként jelzik: a konkurencia megjelenését, a versenyképessé tett termelést, a művészet decentralizálásának megerősödését. A "harmóniában együtt dolgozó egyesülés"-ekben, műhelyekben "építész, szobrász, piktor együtt, egy célért, de szaba don dolgozik".

Ország /ország-rész/ város művészete akkor fejlődhet ki, erősödhet meg és terjedhet, ha a "népe fogyasztója lehet a művészi termelésnek", vagyis "ha a művészi fogyasztó képesség arányban áll a művészi termeléssel." Kósék ezen megdönthetetlen axiómájukat a tervezet hátralévő részében konkretizálják, kecskemétiesítik. A polgár igényeiből kialakuló művészeti szükségletek jelentkezésének a sorrendjéről beszélnek: a házat először megépítették a polgár, s csak azután fordul lakberendezési és lakásdíszítési (szőnyeg, kerámia) kérdések felé.

Végző tanulságul említik: "építészet, szobrászat, piktúra együtt dolgozván, meglehet a reménység arra, hogy a telep nem lesz meddő kíséreltetés, de eredményezhet értékes, speciálisan kecskeméti ízű művészeti irányt". Ha és amennyiben, ahol és amikor "a művészi szükség és a gazdasági szükség megtalálta egymást" — szerves fejlődésű műhelyalakulat tevékenykedhet. Kósék terve az építészeti, a művészeti együttműködésre helyezi a hangsúlyt. Művésztelep-kritikája pedig éles, szinte példa nélkülűen illúziómentes.

Részletek a művésztelep-programból

...Eszteendők óta megvan a művészek között a törekvés, hogy egészséges egyesülésekbe tömörülve, egységesen és szabadon dolgozhassanak. Gomba módra születtek meg a különböző művészi, iparművészi, építészeti egyesületek eszméi. Ezek közül némelyik megvalósulva ideig-óráig élt is, de a legtöbbjük mégis még születése előtt meghalt.

Ha a művészet legutóbbi fejlődéstörténetét vizsgáljuk, látjuk, hogy a XIX. század második fele az a kor, mely hosszú mozdulatlanság és termelésbeli sikertelenség után egyszerre óriási változásokat teremtett a művészet világában. Abból a nagy elposványosodásból, melybe a művészet a reneszánsz elfajulása és túlfejlődése folytán került, csudálatos, új szépségben, új fiatalságban támad fel újra az igazi művészet: kezdődik a szecesszió.

Ruskin és Morrisék mozdultak meg elsőként Angliában. Ők érezték meg elsőnek, hogy a művészetet eltávolították, vagy eltávolodván az Élettől, maga is elcsenevészsedett, élettelené lett. Megérezték, hogy milyen igazságtalanság és mekkora tudatlanság a művészetek egyes ágainak egymástól való elválasztása és mekkora kára van ebből kifolyólag éppen magának az egy igaz művészetnek. Tanítottak, dolgoztak, fáradtak eszméik hirdetésében és a művészet népszerűsítésében. Tanították, hogy a legkisebb, legegyszerűbb és legolcsóbb tárgyak művészi elkészítése, díszítése éppen olyan művészet, mint akár egy monumentális szobor, kép vagy épület elkészítése. A művészet nem maradhat meg a kiváltságos osztályok kiváltsága, a művészet mindenkié. Megszületik a művészet modern megnyilvánulása: az *iparművészet*.

A mesterember dolgozó társa lesz a művésznek. A nép, a milliók megértik, hogy nincsenek elzárva a művészet élvezésétől. Hogy fillérjeiken éppen úgy hozzájuthatnak egy művészi alkotáshoz, mint a milliók urai. Hogy hozzájuthattak,

lassanként meg is kívánta a szépet. Ami azelőtt számára fényűzés volt, az szükség lett.

Anglia példáján tanulva megszületik a modern művészet Németországban, Ausztriában, eljut Svédországba, Norvégia, Finnországba, meghódolnak neki Dániában, Hollandiában, sőt Oroszországban is megmozdulnak. Észak-Amerika természetesen szintén ezek sorában van. (Csudálatosan éppen a germán államok hódolnak meg neki.) Hogy mekkora hatása volt ennek a modern áramlatnak mindenütt úgy művelődési, mint gazdasági, valamint nemzeti szempontból, azt tudjuk. Ha meggondoljuk, hogy mennyi új, avagy felújított régi iparágat honosított meg újra, ezáltal mennyi új szépségnek, mennyi gyönyörűségnek vált forrásává, mennyi új eszmét adott, hogy mennyit tett különösen a kisember életének és a szegényebb középosztály életének szebbé, jobbra tételére, máris belátjuk, hogy e modern áramlatnak tisztán gazdasági és szociális szempontból mekkora hatása volt.

Ha a művészetbeli hatását vizsgáljuk, akkor is óriási átalakulást kell konstatálnunk. Lassan-lassan megszűnnek a mesterséges korlátok, melyeket a művészetben kimerült századok vontak a művészet egyes ágai közé. Leomlanak az építészet, a szobrászat és a festészet közé fölépített válaszfalak és a művészet, mint egység igyekszik az *Élet* feladatait megoldani. A művészet visszatér igazi feladatához, az alkalmazottsághoz.

És még egy nagy dolgot ne felejtünk: a művészet újra beáll a *nemzeti eszme szolgálatába*. Megérti, hogy a földből kell szívnia az erejét, ha *szükséges* akar lenni. A művészi produktum általánossá válása, a művészi munkának a társadalom minden rétege által való megértése, megkívánása és fogyasztása egyszerre megnöveli a művészek számát. A művészi iparcikk egyúttal elsőrangú világkereskedelmi cikké válik. Megszületik a konkurencia. [...]

Én nem hiszem, hogy helytelenül gondolkodom, amikor azt állítom, hogy részben ezek a gazdasági kényszerítő okok idézik elő a művészegyesüléseket.

Feltámadt a középkor céhrendszere, ha más formában is. De a művésztelepek keletkezésére más okok is befolyással voltak.

Mihelyest közkinccsé vált a művészet, mindenki akart is abból részesedni. A művészet tehát szerteáradt mindenfelé, ahol fogyasztópiacot vélt találni. A művészet elterjedésével tehát szükségszerűen együtt járt a művészet decentralizációja. Keletkezik ebből az idők folyamán az egyes városok, országrészek, vidékek speciálisan fejlődött művészete, mely természetesen különbözővé vált attól, amelyből eredetileg kiszakadt. [...]

A művészeknek is, hogy kielégíthes-
sék közönségüket, inkább szükségük lesz
egymásra. Ha pl. egy ház felépítéséről il-
letőleg berendezéséről van szó, ami elég-

GYÖRGYI és KÖS
műépítők.
tervező-műhelye.

Épületek. tervezése
Belső. berendezések
iparművészeti. munk
lak. tervezése. és. el
készítése.
Budapest. Józsefu-66

gé gyakran előfordul, ott szükség van mindenre, amire az ipar és a művészet együtt és külön képes. Ilyen esetben mindig, legalább időszerűen keletkezik egy-egy művészegyesülés. [...]

De közvetlen haszna az illető helységnek, vidéknek is valóban csak akkor lehet egy művészkolóniából, ha az elsősorban az illető hely lakosságának művészetbeli, ill. iparművészeti szükségleteit elégíti ki. Ha a művészkolónia munkássága az iparosságnak is emeli a tudását, fejleszti az ízlését, versenyképesebbé teszi az idegen holmival szemben a munkáját, szóval kenyeret ad neki, és pedig több kenyeret. Az országnak is akkor van szüksége ilyen kolóniára, ha a speciális, helyhez kötött talajból kinőtt és fejlesztett művészi termékeket produkálván, azokat a világtermelésben versenyképessé teszi. És végül a művészetnek is akkor van haszna a kolóniából, ha az ott folytatott munkásság olyan, amely csakis így, egyesülten válthatott ki eredményeket.

Valamely ország művészete azonban csak akkor fejlődhet ki, akkor erősödhet meg és terjedhet, ha az ország, illetőleg annak népe fogyasztója lehet a művészi termelésnek, vagyis ha a művészi fogyasztókéesség arányban áll a művészi termeléssel. A művészet fejlődése egyenes arányban áll az ország lakosságának vagyonosságával.

KÓS KÁROLY és GYÖRGYI DÉNES
okl. építészek

Naagrajo Pojarmeter Un!

E leveles mellékletben egy kéne belső borsos írást
Küldjétek Kágyagodnak, melyben lebeszéljétek mindent
elmondjátok, amit a Kétkérdés műveitől elvárhatok.
Kérem, ne felejtsetek el semmit, amit el kell mondani a
műveitől, mint a város nevezetisége.
Ez belső nem egészen iródszerűleg mondható el azt,
amit a műveitől felejtétek, akkor írást elvisejtétek;
nem várjátok iródszerűen, nem gondoljátok. De azt
hívjátok, azt remélnétek, hogy es iródszerűen Kágya-
god és Kágyagod által a város megismeri gondolat-
sámlát, és iródszerűen: megismeri mindent. Eset-
ben iródszerűen tudjátok, mielőtt iródszerűen be-
írjátok az iródszerűen.

Magyarországi földművelésügyi és erdőgazdálkodási miniszternek
Budapest, 1938. május 12.

Sept 1909. Nov. 16.

Uő a Győgyi
építések

MOLNÁR BODROGI ENIKŐ

Üdv, remény

A finn himnusz 150. évfordulójára

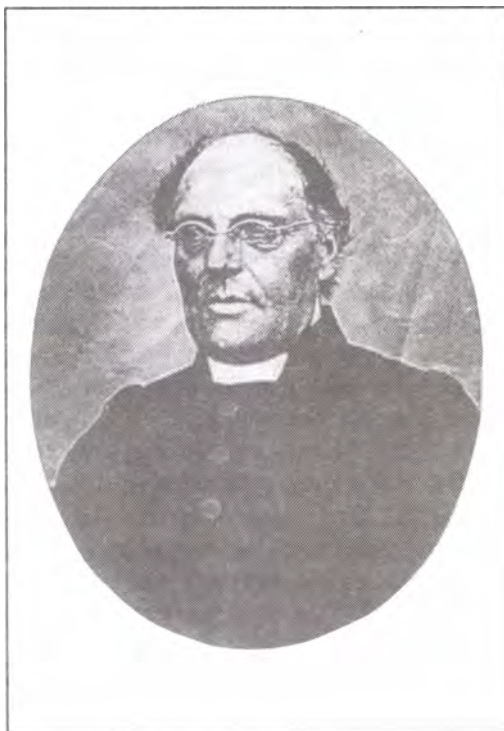
Az 1848-as forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján, saját ünnepi megemlékezéseink közepette érdemes legnépesebb északi nyelvrokonainkra, a finnekre is figyelniük, akik számára ez az esztendő szintén jelentős évforduló: 150 évvel ezelőtt csendült fel először a helsinki egyetemisták tavaszünnepén az a dal, amely a finn nemzet himnuszává vált, s amelynek két kulcsfontosságú szavát emeltük ki főcímmé.

Az 1848-as európai forradalmak hulláma Finnországot nem érte — nem is érthette el —, hiszen más történelmi és társadalmi berendezkedés jellemezte, mint azokat az országokat, ahol a forradalom radikális változásokat ígérhetett. Mégis, bizonyos vonatkozásokban hasonlóságot fedezhetünk fel a modern polgári nemzet megteremtésén fáradozó magyar és finn politikai gondolkodók, tudósok és művészek helyzetében és törekvéseiben.

A 19. század első fele a finn és a magyar történelemben egyaránt a nemzeti romantika és ezzel szoros kapcsolatban a nemzeti ébredés kora. 1809-ig Finnország a Svéd Királyság része volt, majd az 1808–1809-es svéd-orosz háború során I. Sándor cár győztes csapatai meghódították.

Finnország további fejlődése szempontjából rendkívüli jelentősége volt az Oroszországhoz csatolás módjának. A korábbi évszázadok során Finnország soha nem élvezett állami önállóságot. I. Sándor cár, aki egy részét új alattvalóinak jóindulatát kívánta megnyerni, másrészt felvilágosult modernizációs elképzeléseit akarta gyakorlatba ültetni, autonóm Finn Nagyhercegségnek nyilvánította az újonnan meghódított területet, amelyet csupán perszonálunió kapcsolt a cári birodalomhoz: a mindenkor orosz cár egyben finn nagyherceg is volt. Ez az 1809-től 1917-ig (Finnország függetlenné válásáig) tartó állapot sok tekintetben hasonlított Magyarországnak a Habsburg birodalmon belüli különleges helyzetére. A Nagyhercegség Porvoóban összeült első önálló rendi országgyűlésén (1809. márc.) a cár kijelentette, hogy a finneket önálló nemzetnek tekinti, és sajátos gazdasági, politikai és kulturális viszonyait tiszteletben fogja tartani. A Nagyhercegség megőrizhette korábbi alkotmányát, törvényhozását, hivatalszervezetét, a svéd hivatali nyelvet, s mindemellett saját rendi országgyűlése és szenátusa (kormány) lett, önállóan rendelkezhetett katonaságával, adóbevételeivel és külkereskedelmével. A finn értelmiséget mindezen jogok biztosítása elégedetté tette és lojálissá az orosz birodalomhoz, s így viszonylag kedvező körülmények között fejleszthették tovább államukat. (Ezzel szemben Lengyelország, az 1830-as és az 1863-as felkelések következtében elveszítette parlamentjét és különleges státuszát.)

A 19. század első felében bontakozott ki a finn nemzeti ébredési mozgalom is, s ez szintén párhuzamba állítható a magyarországi jelenségekkel. A finn mozgalom azonban, a magyartól eltérően, nem építhetett sem egykori finn államra, sem finn nyelvű magaskultúrára, s a vezető társadalmi réte-

gek (elsősorban az értelmiség) túlnyomó többsége svéd nyelvű volt. Mind a finn, mind a magyar reformtörekvések számára Nyugat-Európa jelentette a példaképet: a francia forradalom célkitűzései és nemzetfogalma, a német romantika (mindenekelőtt Herder) nemzetfelfogása, a nyugat-európai modern nemzetállamok kialakulása.

A 19. század elején a romantikus nemzeti mozgalmak hatása az 1820-as években kezdett érezhetővé válni a Turkui Akadémián, Finnország akkori egyetlen egyetemén. A finn nemzeti egység megteremtése szempontjából jelentős volt az a tény, hogy az országnak egyetlen egyeteme volt, amely a jövőbeni értelmiségét nevelte. Ez biztosította az irodalmi és tudományos kutatáshoz szükséges feltételeket, s ehhez kapcsolódtak azok a szervezetek is, amelyek a politikai küzdelmek kizárólagos fórumai voltak. A turkui egyetemen kibontakozó első nemzeti ébredési mozgalmat az utókor "turkui romantikának" nevezte el. Az egyetemi hallgatók figyelmét előbb Henrik Gabriel Porthan, majd Adolf Ivar Arwidsson irányította a nemzeti hagyományok kutatására és a finn nyelv felkarolására. A turkui értelmiség törekvései gyanakvást keltettek az orosz vezetőségben, s az 1827-es turkui tűzvész jó ürügyet szolgáltatott az egyetem áthelyezésére Helsinkibe. A mozgalom azonban itt újjáéledt, s ezt a szakaszt "helsinki romantika" néven ismeri a finn irodalom- és művelődéstörténet. Legjelentősebb képviselői, Johan Ludvig Runeberg költő, Elias Lönnrot, a Kalevala és a Kanteletar összeállítója és Johan Wilhelm Snellman államférfi és politikus.

E három személyiség közül a magyar olvasó számára Lönnrot neve a legismertebb (vagy talán az egyetlen ismert). Ő volt az, aki gyalog bejárta Karjalát, és a gyűjtőútjai során lejegyzett népköltészeti anyagból összeállította a Kalevalát, a finn nemzeti eposzt és a Kanteletart, a régi finn lírai dalok gyűjteményét. A Kalevala létrejötte nemzetközi visszhangot váltott ki, először irányítva a művelt Európa figyelmét az addig ismeretlen északi országra. A kialakulóban levő finn kultúra és irodalmi nyelv szempontjából a Kalevala csak másodlagos szerepet játszott. Nem tartalma vagy nyelve tette olyan rendkívüli jelentőségűvé, hanem az a tény, hogy a fin-

nek képesek voltak ilyen nagy méretű kulturális teljesítményre.

A finn romantika legnevesebb költője, Runeberg, még svéd nyelven verselt, de hazafias érzéseiben, nemzeti büszkeségében tagadhatatlanul finn volt.

A romantika korában, amikor más népek (pl. a magyar) nemzeti öntudatának kialakulásában jelentős szerepe volt a saját, elidegeníthetetlen múltnak, Finnországnak nem volt a Svédországtól elkülönülő történelme, sem történelmi emlékei. A finn nemzeti tudat alapját hosszú időn át Runeberg költészetének emberszemlélete, a finn táj eszményítése és a Kalevala létrejötte képezte.

Snellman, aki Runeberg és Lönnrot évfolyamtársa volt az egyetemen, a finn nyelv ügyének elkötelezett harcosává lett. Államelméleti és publicisztikai írásaiban kidolgozta a nemzetné válás elméletét és gyakorlatát. Ebben szerinte kulcsfontosságú szerepet játszott a finn nyelv széleskörű használatának biztosítása. Tanárának, A. I. Arwidssonnak szavait: "Svédek már nem vagyunk, oroszok nem akarunk lenni, legyünk hát finnek!" — jelszónak tekintette, s egész életét e cél megvalósításának szentelte, vállalva az üldöztetést is. Elsősorban Snellman tevékenységének köszönhető, hogy a svéd nyelvű értelmiség jelentős része belátta a finn nyelv elcsatolásának szükségességét.

Jóllehet Snellman még svédül publikálta műveit, de tanítványai, a "fennománok" már gyakorlatba is ültették mesterük elveit. Az 1840-es évektől kezdődően a finn értelmiségiek olyan egyesületeket kezdtek alapítani, amelyek a finn nyelv használatára kötelezték tagjaikat. Lassan megindult az az évtizedekig tartó folyamat, amelynek során Finnország lakosságának felső rétegei elfinnesedtek, anyanyelvük váltak. Ezáltal megszűnt az a fajta társadalmi kettéosztottság is, amelynek egyik pólusát a finnül beszélő parasztság, másikat a svéd nyelvű elit alkotta.

A finn nyelvű nemzeti szépirodalom csak az 1860-as években született meg, s első képviselője, Aleksis Kivi, olyan regénnyel lépett az olvasóközönség elé (A hét testvér), amely nemcsak a finn irodalom első klasszikus darabja, hanem a finn nép szellemi felemelkedésének, civilizálódásának mai napig is legjellemzőbb ábrázolása.

A finn irodalom ügyét szolgálta az 1831-ben megalakult Finn Irodalmi Társaság is, amely erkölcsileg és anyagiilag támogatta a hazai írók, tudósok és művészek tevékenységét. Első kiadványai közé tartozott a Kalevala (1835), amelynek kibővítésére ugyancsak a Társaság biztosított ösztöndíjat jó néhány Karjalába utazó kutatónak.

Ahhoz, hogy a maga teljességében föl tudjuk mérni a finn himnusz megszületésének jelentőségét, szükségesnek éreztük Finnország társadalmi-politikai-kulturális helyzetének bemutatását a 19. század első felében.

A finn nemzeti ébredési mozgalom a finnugor nyelvrokonságra, többek között a magyarságra is ráirányította a figyelmet. Ennek tanúbizonyságaként említhetjük azt a tényt, hogy a 19. század első felében megszáporodtak a magyar irodalmi művek fordításai, s egyre több újságcikk foglalkozott a magyar kultúrával, történelemmel, a korabeli magyarországi viszonyokkal. Például Erik Aleksanteri Ingman 1847-es útbeszámolója részletesen ír a reformkori Ma-

gyarországról, Széchenyi és Kossuth tevékenységéről, a nyelvvelés, a nemzeti irodalom és a hazafias színjátszás eredményeiről. Nagy érdeklődéssel fogadták az 1839-ben Finnországba látogató Reguly Antalt is.

A finn himnusz létrejötte is részben magyar ihletésnek köszönhető. 1837-ben jelent meg Vörösmarty *Szózat*-a, amely Egressy Béni zenéjével, Kölcsey *Himnusz*-a mellett a második nemzeti himnuszunkká lett.

Az összehasonlító nyelvtudománynak köszönhetően a *Szózat* Finnországban is hamarosan ismertté vált, ugyanis Herman Kellgren, a költői tehetségű nyelvtudós lefordította svéd nyelvre, valószínűleg 1845 elején. A fordítás 1845 áprilisában jelent meg a *Helsingfors Morgonblad* című újságban, majd az 1846-os *Necken* kalendáriumában, amely 1845 karácsonyán már kapható volt.

Johan Ludvig Runeberg minden valószínűség szerint olvasta a verset. J. E. Strömborg, Runeberg első életrajzírója közli *Biographische Notizen von Johan Ludvig Runeberg* című munkájában, hogy Kellgren maga adta át a költőnek a kalendáriumot, és az, átfutva a tartalomjegyzéket, a *Szózat*-hoz lapozott, s miután elolvasta, "dicsérte szépségét és a benne izzó hazafiúi lelkesedést". Strömborg szerint valószínűleg Vörösmarty verse ihlette Runeberget a *Hazánk* című vers megírására, amely később a finnek nemzeti himnuszává vált. Lauri Viljanen professzor, Runeberg költészetének alapos kutatója azt állítja, hogy Strömborg közlését fontos adatként kezelhetjük a *Hazánk* létrejöttével kapcsolatban, mivel barátja is volt a költőnek,

kezési pontok a két költemény között. Werner Söderhjelm professzor, a kiváló Runeberg-kutató rámutat *Johan Ludvig Runeberg, Sein Leben und seine Dichtung* című terjedelmes művében, hogy a két költemény versmértéke megegyezik (négy- és háromlábú jambikus sorok váltakoznak), noha Runebergnél minden stófa két sorral hosszabb, mint Vörösmartynál.

Viljanen szerint mindkét költőre a közismert angol balladai versszak hatott, Runeberg pedig már korábban is ismerte, s ezért hathatott rá ilyen ösztönzően.

Szövegszinten kimutatható, hogy Vörösmarty költeményének első három versszaka hatott leginkább Runebergre, aki a hetedik és a kilencedik stófában dolgozta fel az első két versszak témáját, a következőképpen:

Vörösmarty:

*Hazádnak rendületlenül
Légy hűve, oh magyar;
Bölcsöd az s majdan sfrod is
Mely ápol s eltakar.*

*A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.*

Runeberg (Paavo Cajander finn fordításában):

*Tääll'olo meill' on verraton
ja kaikki suotuisaa;
vaikk' onni mikä tulkohon,
maa, isänmaa se meillä on.
Mi maailmass' on armaampaa
ja mikä kalliimpaa?*

*Melyben panaszkönnny nem lerem,
Ez a sovány föld marad,
Hová vágyunk ragad.*

(Bán Aladár fordítása tökéletesen visszaadja az eredeti szöveg patetikusságát, a magyar kifejezés nehézsége árán is.)

A *Szózat* harmadik versszaka a *Hazánk* negyedik stófájával mutat témabeli egyezést:

Vörösmarty:

*Ez a föld, melyen annyiszor
Apáink vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.*

Runeberg (Paavo Cajander ford.):

*Täss' auroin, miekoin, miettehin
isämme sotivat.
Kun päivä piili pilvihin
tai loisti onnen paistehin,
täss' Suomen kansan vaikkeimmat
he vaivat kokiivat.*

Runeberg (Bán Aladár ford.):

*Apáink itt harcoltanak,
Kezükben kard, eke,
Ború volt, vagy süttött a nap,
Szerencsében s balsors alatt
A finn nép egyként éreze,
Nem rendült meg szíve.*

A Vörösmarty-vers tizedik szakaszának eleje pedig a Runeberg-költemény utolsó versszakával állítható párhuzamba:

Vörösmarty:

*Még jóni kell, még jóni fog
Egy jobb kor (...)*

Runeberg (Paavo Cajander ford.):

*Sun kukoistukses kuorestaan
Kerrankin puhkeaa;
Viel' lempemme saa nousemaan
Sun toivos, riemus loistossaan,
Ja kerran laulus, synnyinmaa,
Korkeemman kaiun saa.*

Runeberg (Bán Aladár ford.):

*Kinyílik egykor, érzem én,
Virágod bimbaja,
Szeretetünk örök tüze
Fakad számodra üdv, remény:
Fenn csapong még valaha
A mi hazánk dala!*

A fenti hasonlóságok ellenére sem állíthatjuk azt, hogy a két vers részletei között nyilvánvaló kapcsolat léteznék. Sokkal inkább a kor szellemi légkörében keresendő a hasonlóságok oka, hiszen a napóleoni háborúk sora és az azokat követő korszak Európa-szerte felerősítette a nemzeti- és szabadságeszméket. S ha a finneknek nem is kellett olyan jellegű zsarnokság ellen harcolniuk, mint a magyaroknak, a nemzeti ébredési mozgalom itt is fokozatosan teret nyert. Részben a nemzeti szimbólumok keresésének tulajdonítható, hogy egymástól távol, de egyidőben élő írók hasonló témák iránt bizonyulnak fogékonynak (mint pl. a haza földje, a nemzeti kultúra kimagasló személyiségei stb.).

A finn nemzeti himnusz 1848 tavaszán csendült fel először, svéd nyelven, egy német származású zeneszerző, Fredrik Pacius dalmával. Akkor még nem himnusként énekeltek, hanem a Helsinki Egyetem hallgatói hagyományos tavaszünnepének (Flóra-nap, Virág-nap: május 13.) egyik műsorszámaként. Ez az ünnep még a Turku Akadémia fennállása óta a diákság hagyományának számított. 1834-ben azonban a hivatalos

>>>>> folytatás a 18. oldalon

A finn himnusz 1848-ban a helsinki egyetemisták tavaszünnepén csendült fel először (Aleksander Federley)

egyazon városban, Porvoóban éltek, így közelről ismerhette életét és alkotómunkáját. Toivo Lyy még tovább viszi ezt a gondolatmenetet: "Eljátszhatunk azzal a gondolattal, hogy az összehasonlító nyelvtudomány nélkül a finneknek nem volna meg mai nemzeti himnuszuk..."

Runeberg 1846-ban írta 11 versszakos *Hazánk* (eredeti, svéd címén *Vart land*) című versét, s ez egy év múlva jelent meg a *Hazafias album*-ban (finnül: *Isänmaallinen albumi*), majd két év múlva, 1848-ban a *Sztól zászlós regái*-nek (Runeberg katonaballada-gyűjteményének) első részében.

Mind a finnek, mind a magyarokat sokat foglalkoztatta az a kérdés, hogy vajon vannak-e a vers szintjén kimutatható értint-

*...Jos loistoon meitä saatettais
vaikk' kultapilvihin,
miss' itkien ei huoattais,
vaan tähtein riemun sielu sais,
ois tähän köyhään kotihin
halumme kuitenkin.*

Runeberg (Bán Aladár fordításában):

*Áldás és boldogság nekünk
Ittlétünk perce mind;
Bár zord legyen itt életünk,
Ez a hazánk, szülőhelyünk.
A földtekén ily drága kincs,
Mint e hely, semmi nincs.*

*S ringasson bár fény, kényelem
Arany-felhők alatt,
S élünk örök vigáság legyen,*

>>>> folytatás a 17. oldalról

szervek betöltötték, mivel J. V. Snellman, az ünnepi italoktól gőzös fejfel vakmerő beszédet intézett honfitársaihoz, amelyben megsértette az orosz koronát.

1848-ban adódott ismét alkalom megkísérelni az ünnep újraindítását, ugyanis ekkor került egy új, liberális gondolkodású kancellárhelyettes a Helsinki Egyetem élére. Johan Mauritz Nordenstram generális évtizedeken át a Kaukázusban szolgált, távol az európai forrongó politikai helyzettől. Annak ellenére, hogy az 1848. februári francia forradalom híre Finnországba is eljutott, és az egyetemisták éjjeli pezsgős ünnepeiken a tiltott Marseillaise-t énekelve szálltak szembe az uralkodó körökkel (az orosz hivatalnoki karal), Nordenstram mégis engedélyezte a Flóra-napi diákösszejövetelt.

Fredrik Pacius 1835-ben lett a Helsinki Egyetem zenetanára. Őt kérték meg tanítványai, hogy zenésítse meg erre az alkalomra J. L. Runeberg *Hazánk* című versét. Pacius a költemény első és utolsó versszakát választotta ki erre a célra. Négy nap állt a rendelkezésére a dallam megkomponálására és begyakoroltatására. Amikor elkészült, a diákok igen nehéznek tartották a dallamot, emiatt Paciusnak fúvószenekari kíséretet is kellett írnia az előadás szabadtéri sikerének biztosítása érdekében.

A Flóra-napi ünnepség megrendezésére a helsinki Kuntähti réten került sor. A műsorszámok között szerepelt zenekari előadás, az egyetemisták kórusának szereplése és 8 ünnepi beszéd. Ezek közül a neves Fredrik Cygnaeusnak (a Helsinki Egyetem első esztétika-tanárának) a Finnország (Suomi) nevérol szóló előadása volt a legjelentősebb.

A nap fénypontjának azonban a *Hazánk* című dal előadása bizonyult, amely a jelenlevők nemzeti érzéseire rendkívüli hatást gyakorolt. Íme a dal szövege PaaVo Cajander finn és Bán Aladár magyar tolmácsolásában:

Oi maamme, Suomi, synnyinmaa,
Soi sana kultainen!
Ei laaksoa, ei kukkula,
Ei vettä, rantaa rakkaampaa
Kuin kotimaata tää pohjoinen,
Maa kallisi isien.

Sun kukoistukses kuorestaan
Kerrankin puhkeaa;
Viel' lempemme saa nousemaan,
Sun toivos, riemus, loistossaan,
ja kerran laulus, synnyinmaa,
Korkeemman kaiun saa.

Hazánk, hazánk, te drága szó,
Zendülj az ajkakon!
Nincs bérce, egek felnyúló,
Se völgy, se part oly bájoló
Sehol, mint itten északon,
Öledben ősi hon.

Kinyílik egykor, érzem én,
Virágod bimbaja.
Szeretetünk örök tűzén
Fakad számodra üdv, remény:
Fennen csapong még valaha
A mi hazánk dala!

A dal sikerét akkor tudjuk igazán fölmérni, ha emlékeztetünk arra, hogy 1848-ban Finnország függetlensége még csak elérhetetlen vágyként élt a finn értelmiség szívében, a köznép pedig semmit sem tudott róla. Nem volt nemzettudat, nem alakultak ki stratégiák az eszmék gyors elterjesztésére, ezért az összetartozás érzésének erősítésére nemzeti szimbólumokra volt szükség. Pacius tapasztalhatta, hogy milyen lelkesen fogadta a hallgatóság a *Hazánk* című dalt (amely újra és újra fölcsendült a beszédek közötti szünetekben), de arról még nem is álmodhatott, hogy ez válik majd a finn nemzeti himnuszává, a független finn nemzet szimbólumává. Szimbolikus értéke a háborús években volt a legnagyobb (különösen a második világháború idején), de napjainkban is nemzeti büszkeséget tápláló és az

összetartozás érzését fokozó hatása van — ezt hangsúlyozzák a finn újságokban megjelenő himuszköszöntők, amelyek szívesen emlegetik a nemzetközi sportrendezvények finn nyertesének arckifejezését a himnusz hallatán.

A *Hazánk* első finn fordításai az 1850–1860-as években keletkeztek. Ezek közül legjelentősebb Aleksanteri Rahkonen szövege. A dal végső, ma ismert formáját csak az 1890-es években kapta, PaaVo Cajander tolmácsolásában. Azután még történtek kísérletek a szöveg módosítására, de a finnek nem fogadták el ezeket.

Nemcsak a dal finn fordításaival, hanem a dallammal kapcsolatban is sok vita folyt. Az volt a legfőbb kérdés, hogy maga Pacius zenésítette-e meg a verset, vagy egy népdal dallamát használta-e föl. Ezzel kapcsolatos egy anekdota, amely szerint Pacius 1878-ban, németországi útja során egy Hamburg melletti faluba, Eppendorfba is ellátogatott. Itt a helyi vendéglőben egy férfikórust hallott énekelni, s a többi dal között saját szerzeménye, a *Hazánk* is elhangzott. Ez nagyon meglepte, s előadás után megkérdezte a karnagyot, honnan ismeri ezt az éneket. Az volt a válasz, hogy zeneszerző nélküli, finn népdalként tartják számon Németországban, és már az 1850-es években több gyűjteményben megjelent "*Finnisches Volkslied*" néven. Mikor Pacius bemutatkozott a dal szerzőjeként, nagy lelkesedéssel üdvözölték.

A dallam eredetiségét illetően azért merültek fel kétségek, mert a 19. századi Németországban közismert volt a "*Wohlauf in Gottes schöne Welt*" című német népdal, amelynek dallama szembetűnően emlékeztetett Pacius szerzeményére.

A probléma vizsgálatára során kiderült, hogy téves a melódia átvételével hibáztatni Pacius. Minden valószínűség szerint ismerhette a népdalt, de a létrejött dallam mégsem nélkülözi az eredetiséget.

Nem Pacius volt az első, aki megzenésítette Runeberg versét, hanem F. A. Ehrström 1846-ban. A kortársak vidámnak és bensőségesnek tartották ezt a dallamot, de nem eléggé hazafiasnak és lelkesítőnek.

Napjainkra már szinte feledésbe merült, hogy Runeberg maga is írt dallamot a vershez, s ezt 1846-

ban adták elő először Porvoo városának 500 éves ünnepén. Ez a dallam könnyű, egyszerű és jól talál a szöveghez. Mégis olyan ritkán került előadásra, hogy nem tehetett szert országos jelentőségre.

Később is többen megzenésítették a verset, még századunkban is, de Pacius szerzeménye minden mást háttérbe szorított, részben talán amiatt, hogy a hazafias ünnepeken mindig ezt énekeltek 1848-as Flóra-napi sikere után.

A magyar forradalom és szabadságharc éve tehát a finnek számára is ünnep. Valamiképpen összefügg a két esemény, hiszen a modern, polgári nemzetté válás folyamatának és az önmagára, saját múltjára és jövőjének létjogosultságára ráeszmélő két rokonnép történetének fontos mozzanata.

RAINER MARIA RILKE

(1875–1926)

A flamingók

(Párizs, Jardin des Plantes)

Mint Fragonard-i fénypompás varázs
vörös színűk úgy ömlik át fehérbe,
vagy ha egy fickó épp' arról mesélne,
hogy nőjének a puhasága más

alvás után... Aztán kilép a fűre
s pihen a sok lelakadt rózsaszál,
mert közös ágyban egymásra talál,
és csábítóbb a csábjuk még a Phryne

testénél is; csak hó-szemük beszélhet;
foelt nyakuk az oldalukba mélyed,
hol feketében almapír remeg...

S ha rájuk reccsen egy irigy vitorla,
dült seregük az égbe száll, csapongva,
s repül, repül velük a képzelet!

LŐRINCZI LÁSZLÓ fordítása
(Settimo San Pietro, 1998)

Kiegészítő jegyzet. Miért fordítottam le ezt a Rilke-sonettet szardíniai magányomban? Mert ami Rilke szemében fura, de ritkaság — flamingókat látni a párizsi Fűvészkertben —, az itt hozzátartozik a mindennapjaimhoz... Settimo San Pietrot, ezt a — részben egészen új — telepés falut tulajdonképpen egy nagy lagúna, a Molentargius választja el Cagliaritól, a sziget fővárosától. Az autót a sással-náddal szegélyezett, a szárd nap alatt vakítóan csillogó, csendes víztükör mentén vezet el a városig. Százával, néha ezrével láthatom naponta a tó süppedékes öbleiben a fehér-fekete-karmazsinvörös-rózsaszínű változatokkal "kifestett" nagy, kecses vízimadarakat... Ide járnak költeni Afrikából, már századok óta, olykor átruccannak a Camargue-ba, a Rhône torkolatához... Vonulásaiknak külön kis irodalma van! Különben ritkán repülnek fel — csak ha megijeszti őket —, általában békésen álldogálnak, le-lecsapva kampos csőrükkel a vízbe, élelem után, vagy — ha jóllaktak —, a szárnyuk alá dugott fejfel szunyókálnak. Néha — kifürkészhetetlen okokból — váratlanul nekiindulnak a víznek, és körbe-körbe menetelnek, mint a délceg katonák... Mégis, a mozgásuk inkább nőies; így látta őket Rilke is, sőt, elragadtatásban Phrynéhez, illetve a híres görög hetéra csodálatos testéhez hasonlította "csábos" bájukat. De a hangjuk fiús, messziről már-már emberi! Él is a legenda a szigeten, hogy valami régi, zagyva "kalóznnyelven" beszélnek. (L. L.)

KÓDEX —

A vers társalgás

"Verseim nem egyébből állnak, mint barátainak küldött levelekből."

(Barcsay)

"Ha néha hadi foglalatosságaimtól szabadulhatok is, és magamat a fegyver zörgés közzül ellopván Músák kebelében pihenhetek, akkor is csak abban határozom minden ebbéli gyönyörűségemet, hogy Barátim munkáit olvasgassam, és azokkal társalkodjam" — írja Bessenyei Györgynek Barcsay.

A magyar nemzeti intézményrendszer kialakulása előtti időben, de már a társas kapcsolatok politikai-kulturális tartalmainak felerősödésekor, nemcsak a levélváltás tempója és kiterjedtsége méltó a figyelemre, hanem a levelek minősége is, a szövegek nyelvi változatossága, a magyar stílus-használat tudatosabbá válása. A levélváltás irodalmi közlendői és irodalmi betétei mintegy lassan önállósuló melléktermékei a kommunikáció kezdetben ugyancsak gyakorlati jellegű misszilis változatának. A leveleket beilleszthetjük abba a konverzációs jellegű irodalomba, amely közvetlenül megelőzte az önálló esztétikákat, és amely népszerű olvasmányok egész skáláját jelentette Európa-szerte Balthasar Gracian viselkedéskönyveitől kezdve Charles de Ligne dialógusáig, a *Halottak beszélgetéséig*. Bármilyen meglepő, a korban eleven összefüggés létezik *poétika és viselkedéstan* között; valójában társasági attitűdről van szó mindkét esetben, csak hogy egyikben pusztán nyelvi megvalósulásban.

Ami ennek hazai nyelvű változatát illeti: korábban is értékelte az irodalomtörténet a Bessenyei György körül kialakult levelezőkört, bár ennek leginkább művelődéstörténeti szerepét és csoportlélektani-alkotáslelektani eredményességét elemezték (méltánylandó Bíró Ferencnek a Bessenyei-jelenség körül végzett nyelv- és esztétikátörténeti, következetesen végzett kutatómunkája). Újabban már arra történt kísérlet, hogy Ányos Pál levelezőtársait mint a magyar verselésnek is érdemes művelőit egymással folyamatos kapcsolattartásban mutassák be, vagy hogy a kismesterek levelezéssel jellegű barátságának ízlésalakító, közönségformáló szerepet tulajdonítsanak. Valóban van két évtized a magyar irodalom XVIII. századi történetében (1770-1790), amelyet a *kollektív nyelvélő* jellemez, ebbe a magyarul írt levelek éppúgy beletartoznak, mint a magyarul olvasás vagy a (magyarra) fordítás, a versélmény — sőt versírásélmény — megosztása egy vagy több, érzelmek, műveltség szerkezet tekintetében hasonló társal.

Az 1780-as évek magyar szépirodalmának legkövetkezetesebb kritikusai, Batsányi az irodalmi szövegeként "eladható" műfaj korai teoretikusai. Nemcsak Báróczi *Erkölcsei levelek* című fordítását értékeli, hanem Bessenyei körének nyilvánosságra hozott, így esztétikai elvárások kihívását is vállaló szövegszerkesztményé is ("Nem újság már a mi Hazánkban-is, hogy az írók, jó barátjaikkal váltott Leveleiket, nyomtatásban Világ elibe bocsátassák."). Itt nem is tesz különbséget folyó vagy versbe tördelt szöveg között.

A vers dialogikus jellege a *hívólevél-válaszlevél* mintára elgondolt hívóepisztola-válaszepisztola *kételemű egységben* vizsgálható mind az Ányos-Barcsay, mind a Bessenyei-Barcsay, mind az Orczy-Barcsay kapcsolat rendjén. A társalgás (kettőnél) több személtelést jelent egyidejűleg a kommunikációban, ez a korabeli versírási gyakorlat nyelvére lefordítva azt jelenti, hogy azonos tárgyról egyszerre többen is írtak verset.

A társalgás azonban a téma továbbgondolását, a szöveg továbbírását jelenti, szinte csoportos kritikát és ihletet.

Részlet EGYED EMESE: *Levelek fejéről...* Barcsay Ábrahám költészete című könyvéből (Erdélyi Tudományos Füzet 24. Kolozsvár, 1998).

— INDEX

CSODÁLATOS 20. SZÁZAD A ZENÉBEN 4.

Megkésett Debussy?!

1872-ben útra indult egy különös egyéniség, rendkívül sajátos lelkiségű alkotó: ALEKSZANDR SZKRJABIN. Igazi, méltó helyét máig sem találta meg a 20. századi zene történetében. Műveit elég gyakran játsszák. Különösen az "EKSZTÁZIS" szimfonikus költeményét. Ő maga, erre az 1908-ban keletkezett művére a főcím mellett ("POEME") a IV. Szimfónia, op. 54, C-dúr megjelölést használta. Furcsa kettősség. Két műfaj, két zenedramaturgia, két zenei világ ütközik meg ebben a művében is, akárcsak a "Le divin poème" és a "Prometheus" című másik, két "szimfóniában". Ez utóbbit 1910-ben komponálta, abban a "varázslatos" évben, amely energiaközpontja volt a modern zenei újításoknak, más szóval a robbanás éveinek — 1909—1911 — fókusz. (A művészetek mindig előrejelzik az élet más területein bekövetkező változásokat!).

Ha Szkrjabinra gondolunk, az első meghatározó szó, ami eszünkbe jut, az a MISZTÉRIUM. Januári születésű lévén, ez nagyon is természetes jelenség életművében. Tulajdonképpen keresi a parapszichológiai jelenségek és a zene kapcsolatát. Mindhárom előbb említett műve eksztatikus, felfokozott lelkiállapot kifejezője, és érthetően ilyen lelkiállapot szülte is. Rövid élete során — mindössze 43 évet élt! —, nagyon vonzódott a különleges, mondhatni paranormális zenei jelenségek iránt. Rendkívül gyorsan kiteljesítette életművét, mintha csak előre érezte-tudta volna azt, hogy élete rövidre szabott. Zenéjének alig van valóság-kötődése. "A külső világ, az én belső szellemi tevékenységem eredménye" — vallotta önmagáról. "... Én vagyok minden célnak a célja; Én vagyok minden végnek a vége..." — mondja máshelyütt. Misztikus zenei nyelvet akar teremteni, egyedülállót, a saját magát, minden mástól különbözőt. Kísérlete nem öncélú, nem alkotói hiúság szülte: Szkrjabin két világot akar összekapcsolni — a reális földit a földöntúl létezővel, az utóbbit tekintve *elsődlegesnek*. Tulajdonképpen PRÓFETA a zenében, az Ótestamentum prófétáinak modern örököse.

És egyben egy új korszak meghirdetője, amely éppen napjainkban — hiszen a világon mindenütt már napokban számlálják az ezredvéget! — érik valóságossá. Mármost ez a különös, profétikus művész-szellemiség, a paranormális jelenségekkel való közvetlen kapcsolatrendszer megteremtésének a szükségszerűsége, a művészet teljes reformja. Hiszen a művészet mindig is az Istenek hírnöke volt itt a földön, itt az ideje — sugallja a ma művésze! —, hogy ezt a kapcsolatot új minőségében is felmutassuk. Ezt hirdette meg — talán legelsőként a 20. században! — Szkrjabin.

Zongoraszonátái — művészetének legbelsőbb vonalát képviselve — utalásaikban is kifejezik a mágikus, kultikus vonásokat. Az op. 62, (nr. 7.) *Fisz-dúr szonáta* a "FEHÉR MISE" címet kapta, míg az op. 66, (nr.9.) *F-dúr szonáta* a "FEKETE MISE" megjelölést. Mindkettőt a fehér, illetve a fekete mágia szellemterében kell értelmeznünk. Persze itt a *mágián* van a hangsúly, a mágikus állapot megteremtésén, a más szellemi dimenziókba való átlépés kifejezésként.

Harmóniai újításai vetekednek a Debussyével. Csak éppen hogy 10 évvel később született, mint nagy "elődje", így Szkrjabinnak jutott a második hely, ha versenyfogalmakban gondolkodnánk. Erről azonban szó sincs: Szkrjabin századunk, varázslatos zenei korunk egyik legegényibb, legnagyobb újító egyénisége. Majd csak a 21. század embere érti meg igazán másfél évtizednyi alkotómunkájának csodálatos szellemi üzenetét. A realitások tárgyi világában nehezen kapta meg helyét, ezért is maradt mindnyájunk tudatában hosszú időn át EGZOTIKUM; szellemisége, zenéje egyaránt. Néha megtettük Debussy orosz párhuzamának. Máskor meg Debussy előttre helyeztük képzeletünkben, afféle *preDebussynek*. Sokáig megkésett, sőt elkésett Debussynek is hatott muzsikája. Ma már *koránjött* 21. századi művésznek érezzük!

TERÉNYI EDE

Augusztusi évfordulók

- 1 - 100 éve halt meg Arany László költő
- 180 éve született Emily Brontë angol író
- 2 - 90 éve született Kardos Tibor irodalomtörténész
- 260 éve halt meg Onicura japán költő
- 70 éve született Szöcs István romániai magyar kritikus
- 3 - 70 éve született Fehér Ferenc délvidéki magyar költő
- 25 éve halt meg Iliasz Venezisz görög író
- 4 - 420 éve halt meg Francisco de Aldana spanyol költő
- 30 éve halt meg Császár Károly irodalomtörténész
- 90 éve született Sidonia Drăgușanu román író
- 5 - 220 éve született Vavrinc Caplovic szlovák filológus
- 6 - 130 éve született Paul Claudel francia költő
- 360 éve született Nicolas Malebranche francia filozófus
- 7 - 400 éve született Georg Stiernhelm svéd költő
- 8 - 75 éve halt meg Kabos Ede író
- 9 - 170 éve született Konrad von Bolderen német író
- 60 éve halt meg Leo Frobenius német tudós
- 150 éve halt meg Frederick Marryat angol író
- 280 éve született Orczy Lőrinc költő
- 10 - 120 éve született Alfred Döblin német író
- 11 - 110 éve született Emőd Tamás költő
- 30 éve halt meg Krenner Miklós publicista
- 12 - 500 éve született Gianbattista Gelli olasz író
- 13 - 70 éve született Dávid Gyula irodalomtörténész
- 275 éve született Wessprémi István irodalomtörténész
- 14 - 20 éve halt meg Feja Géza író
- 70 éve halt meg Klabund német költő
- 15 - 175 éve született Gaston Boissier francia filológus
- 90 éve született Constantin Miu-Lerca román költő
- 230 éve született Christoph Schmid német író
- 16 - 70 éve született Juhász Ferenc magyar költő
- 17 - 100 éve született Kardos László kritikus
- 160 éve halt meg Lorenzo da Ponte olasz író
- 18 - 80 éve született Elsa Morante olasz író
- 19 - 600 éve született Inigo López de Mendoza spanyol költő
- 20 - 175 éve halt meg Friedrich Arnold Brockhaus német kiadó
- 25 éve halt meg Szöcs Kálmán romániai magyar költő
- 21 - 275 éve halt meg Dimitrie Cantemir román tudós
- 160 éve halt meg Adalbert von Chamisso német író
- 200 éve született Jules Michelet francia történész
- 22 - 40 éve halt meg Roger Martin du Gard francia író
- 23 - 130 éve született Dézsi Lajos irodalomtörténész
- 140 éve halt meg Reguly Antal nyelvész
- 24 - 160 éve halt meg Kölcsey Ferenc költő
- 25 - 140 éve született Haraszti Gyula irodalomtörténész
- 60 éve halt meg Alekszander Ivanovics Kuprin orosz író
- 26 - 220 éve született Vitkovics Mihály író
- 27 - 50 éve halt meg Markovits Rodion romániai magyar író
- 70 éve született Mircea Zăciu román kritikus
- 28 - 175 éve született Jovan Ilic szerb költő
- 29 - 60 éve halt meg Joseph Bédier francia irodalomtörténész
- 60 éve halt meg Karinthy Frigyes író
- 25 éve halt meg Lám Béla romániai magyar író
- 90 éve született Robert Merle francia író
- 30 - 20 éve halt meg Debreczy Sándor pedagógus
- 31 - 310 éve halt meg John Bunyan angol író
- 90 éve született William Saroyan amerikai író

A Holnaposok városában

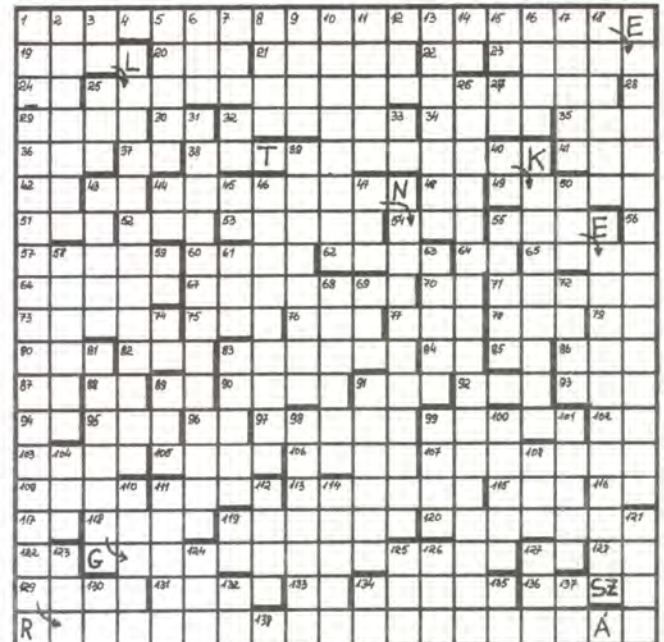
Rejtélyünkben Tóth István versének hat sorát idézzük a vízszintes 1., függőleges 29., vízszintes 38., függőleges 26., 31., vízszintes 44., 25., 19., függőleges 81., vízszintes 55. sorokban.

VÍZSZINTES: 20. Tromf. 21. Bújtogat. 22. Kutya. 23. Szabás, minta. 24. Asztácium. 28. Tonna. 29. Szabó igéje. 30. Olasz és magyar kocsijel. 32. A... királya, brazil TV-sorozat címe. 34. Falióra alkatrésze. 35. Szentélyben található. 36. Kerti szerszám. 37. Világ bajnokság. 41. Konyhai edény. 42. Igekötd. 43. Tehén "beszéd". 48. Mennybolt. 49. Leltározáskor szokott kiderülni. 51. Arab férfinév. 52. Gyulladás. 53. Fafajta. 54. Szén, kén és itrium vegyjele. 56. Spanyol kocsijel. 57. Az Isteni színjáték írója. 60. Német női név. 62. Apó. 64. Személyes névmás. 65. Fiú-becenév. 66. Kezéből kihullat. 67. Híres magyar könyvkiadó. 70. Alá. 71. Vadászpuska-lövedék. 73. Tekegolyó igéje. 75. Számnév. 76. Vagy - oroszul. 77. Visszasír! 78. Clinton házának angol névbetűi. 79. Hangtalan séta. 80. Y. M. K. 82. Értésülés. 83. Poliklinikai terem. 84. Import-cigaretta. 85. Gáll Zoltán. 86. Regáti szőlőskert. 87. Kicsinyítő képző. 88. Bóg a számár. 89. Latin kettős magánhangzó. 90. Az élen. 91. Álhal. 92. ... Gabriella, a Tréfás népi elbeszélések c. könyv szerzője. 93. Határtalanul barna. 94. Köztösvet. 95. Visító egynemű hangzói. 96. Doktor. 97. Csapás is létezik ilyen. 99. Szobafestő-eszköz. 102. Domokos Árpád. 103. Énekes madár. 105. Kis tűzérégi egység. 106. "... földet rázó mennydörgés dönt le..." (Petőfi). 107. Lassan ír. 109. A bibliai Ábrahám felesége. 111. Kétbalkezes. 113. Nem hamisítvány. 115. Új - románul. 116. Hangtalanul ágal. 117. Köztösvet. 118. Ismert Vörösmarty-

vers. 119. A rétek. 120. A vasút fő eleme. 122. T. R. 127. Méta egynemű hangzói. 128. Lantán. 129. Eleség. 131. ... meridiem, délelőtt. 133. Papírmérték. 134. Göndör. 135. ... Ferenc, híres magyar zeneszerző.

FÜGGŐLEGES 1. Alma... 2. Hadszapatot előretol. 3. Y. E. 4. Névelő. 5. Tenger az Atlanti-óceánban. 6. Budapesthez tartozik! 7. Baromfi. 8. Vulkáni hamuból képződött kőzet. 9. Fordított román fiúnev. 10. Sokszorosít. 11. ... József, az Inasok c. regény szerzője. 12. Időhatározó szó. 13. Szennyvíztisztítás. 14. Nitrogén és bór vegyjele. 15. András Ferenc. 16. Kádár..., népballada. 17. Ekével dolgozik. 18. Kodály személynéve. 25. Ilyen vadász is van, fordítva. 27. D. G. 32. Pata páratlan hangzói. 33. Üres körönd. 39. Feszítő. 40. Dálnoki Hugó. 43. Egykori hazai cigareta. 44. Vés. 45. Dákó egynemű hangzói. 46. Tara. 47. Bizony, őseink nyelvén. 50. Áruforgalmazási adó. 55. Feljelent. 58. Timsó. 59. Idegen kötőszó. 61. Nagyolni kezd. 63. Máshollet. 68. Nem elszámolás. 69. Kerek szám. 72. Maros megyei falu. 74. Kínai hosszímérték. 83. Ráma. 89. Névelős varrószerző. 91. Magasba lendítő. 98. Elfojtják (a lázadást). 99. Orosz gépkocsi márkája. 100. Pedagógus igéje. 101. Rántott leves, névelővel. 104. Mocsári nővény. 108. Francia birtokos névmás. 110. Korallzátany. 111. Aki... markol, keveset fog. 112. Erdélyi magyar közművelődési egyesület. 114. Fekete-tenger beltengere. 119. A. O. 121. Argentín és tunéziai kocsik betűjele. 123. Hazai közszolgálati televízió. 124. Nincs enélkül abnegáció. 125. A szürke..., Horváth István-kötet. 126. Férfinév, becézve. 127. Vicc. 130. Erdős Olga. 132. Tangens röviden. 134. Bákó megyei kocsijel. 135. Görög betű. 137. Kiel központjában áll! 138. Ittrium.

KOVÁCS ANDRÁS

A HELIKON 13. számában közzét, Oscar-díjas filmek című rejtélyünk megfejtése: 1. A rettenhetetlen; 2. Tom Jones; 3. Hamlet; 4. Amadeus; 5. Oliver; 6. Száll a kakukk fészkére; 7. Gigi; 8. Zola; 9. Az angol páciens; 10. Egy amerikai Párizsban; 11. Titanic; 12. Életünk legszebb évei; 13. A szakasz; 14. Grand Hotel; 15. Cimarron; 16. Esőember; 17. Marty; 18. Ben Hur; 19. A nagy balhé; 20. Tűzszekerek.

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA
SZÖCS ISTVÁN
Szerkesztőség: LÁSZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószerkesztő
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számítógépes tördelés: NAGY MARIA; nyomtatja a Miskolczi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, 132096
A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288